

ČESKÁ SPOLEČNOST OD MENIHOVA KVALCE

Městská
část
Praha

6

 ústav pro studium
totalitních režimů

post
bellum

RÁDIO
ČESKO
ČESKÝ ROZHLAS

**ČESKÁ SPOLEČNOST
OPRÁVNĚNÁ
KVALIFE**

Vážení přátelé,

v minulém roce jsme si v rámci cyklu výstav „Osmičky v čase“ připomněli mnichovskou dohodu, po níž ztratilo Československo poslední možnost efektivní obrany proti nacistickému Německu, únorový puč v roce 1948, jímž se komunisté dostali na téměř 40 let k moci, a okupaci naší země vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968. V letošním roce nás čeká další kulaté, tragické a poněkud zapomenuté 70. výročí vzniku Slovenského štátu a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava.

Druhá republika, tedy kratičké období českých dějin mezi Mnichovem a vstupem německé armády do okleštěného Československa, je tragickou tečkou za ideály první republiky. Těchto pár měsíců čekání na konečnou ránu z milosti bylo bezpochyby jednou z nejtěžších zkoušek pro vlastenecky smýšlející občany mladého štátu. Správa nového pomnichovského státního uspořádání se potýkala s řadou problémů. Bylo třeba zaopatřit statisíce uprchlíků z pohraničí, zklidňovat vzrůstající národnostní napětí, a především vytvořit novou koncepci zahraniční politiky. Máme

se střežit jakýchkoliv projevů, které by se mohly stát záminkou pro úplnou likvidaci národa, nebo se stát hlasitým svědomím Evropy a doufat v brzkou válku a následné osvobození?

Poslední den existence druhé republiky popisují trefně zápisy z rozhovoru Dr. Emila Háchy a říšského kancléře Adolfa Hitlera:

„Odpověděl jsem, že při krátké době několikolika hodin pochybuji, že mám možnost, abych jako vrchní velitel branné moci zabránil skutkům obranným, načež říšský kancléř prohlásil, že mi dává k dispozici telefonní zařízení říšské kanceláře.“

Masarykův koncept společného demokratického státu Čechů a Slováků v srdci Evropy i poslední naděje na zachování alespoň částečné samostatnosti se rozplynuly. Patnáctý březen už jen dokreslil kontury Hitlerova záměru a zároveň podtrhl všechny chyby předešlé domácí i zahraniční politiky československého státu. „Vydrží naši doma to peklo, zůstávající pevní v odporu a mravně nedotčení?“ Takto se obával prezident Edvard Beneš případné dlouhodobé okupace bez vojenské reakce demokratických evropských států. Tolik obávaná válka se stala jediným východiskem. Jsme schopni porozumět po 70 letech tomuto tragickému období našich dějin? Tato výstava vám dává možnost dozvědět se o tomto období více a položit si nově otázku, jaké ponaučení pro nás dnes z těchto událostí plyne.

Mgr. Tomáš Chalupa
starosta Městské části Praha 6

Výstava k 70. výročí okupace Česko-Slovenska 15. března 1939 aneb

Česká společnost od Mnichova k válce

V roce 2009 si celý svět a s ním i Česká republika připomene 70. výročí vypuknutí nejhoršího válečného konfliktu v dějinách – 2. světové války. Pro většinu evropských národů znamenalo šest let jejího trvání strašlivé utrpení a mnoho z nich se dokonce muselo strachovat o své přežití. Datum 1. září 1939 je proto v evropských dějinách zapsáno černým písmem.

Avšak český národ měl již tou dobou za sebou velmi pohnutý rok své existence. Po nadšené zářijové mobilizaci roku 1938, kterou provázela ohromná vlna vlastenectví a veřejně proklamovaná vůle bránit republiku, přinesla mnichovská dohoda a následné odtržení pohraničních oblastí Československa kruté vystřízlivění. Mezi lidmi se rozšířila deziluze a zklamání. K moci se draly konzervativní síly, reprezentované zejména agrárníkou pravice. Dosavadní politická reprezentace čelila prudkým útokům a postupně opouštěla scénu. Demokracie budovaná Masarykem a Benešem a s ní spojený politický systém byly označovány za pravé viníky této národní tragédie. Začala tzv. druhá republika.

V pomnichovském období se nové dominantní a hegemonní struktury – zejména strana Národní jednoty jako strana vládní a vládoucí – snažily o vytvoření autoritativního politického systému a o vlastní

etablování v jeho základech, aby tak vyšly vstříc požadavkům nacistického Německa a zachránily „zbytkový stát“. Byl to však nakonec právě stupňující se tlak Berlína, který učinil těmto snahám přítrž. Žádné ústupky od demokratického politického systému ani změny ve vnitropolitickém uspořádání druhé republiky směrem k autoritativní demokracii tudíž nepřinesly a ani nemohly přinést kýženou garanci další existence i tak již umenšené a dočasně trpěné Česko-Slovenské republiky. Nová vládní garnitura proklamovala budování přátelských, partnerských vztahů k Třetí říši. Nebyla jí cizí ani převážně dobovou publicistikou zastávaná představa vztahu „lenního pána“ a „korektního vazala“. Průvodním jevem tohoto procesu se stala prohlubující se morální krize, kterou charakterizoval odklon od tradičních hodnot národních dějin, národní kultury a narůstající znevažování samých principů humanismu, tolerance a demokracie, jež ovšem probíhalo i z vlastní, tuzemské iniciativy.

Nacistickou okupaci Česko-Slovenska 15. března 1939 lze tedy s jistotou nadšátkou vnímat jako jakési „osvobození“ od těchto totalitarizujících tendencí. Česká společnost měla nyní jasně definovaného protivníka v podobě německé okupační správy a začala se postupně

upínat k brzké válce, která by přivodila porážku nacistického Německa a znamenala možnost obnovení Československa v jeho předmnichovských hranicích. Šest měsíců zbývajících do vypuknutí války je proto v Protektorátu Čechy a Morava vyplněno budováním ilegálních odbojových organizací, šířením ilegálních tiskovin, ovšem též masovými manifestacemi (převoz ostatků K. H. Máchy, církevní poutě), které jasně dokumentovaly vztah Čechů k okupantům. V exilu se Edvard Beneš staví do čela zahraniční akce a snaží se koordinovat práci vznikajících odbojových center v zahraničí. Obyvatelstvo protektorátu si v témže čase musí zvykat na zásahy gestapa, cenzuru tisku a od října 1939 také na přidělový systém. Změnu, která zasáhla do života prakticky všech lidí, pak znamenal přechod na pravostranný silniční provoz. Okupace jednoznačně vstoupila do života všech obyvatel. Přesto (nebo právě proto) bylo vypuknutí války 1. září 1939 širokou veřejností přijato s velkým očekáváním a nadějemi.

Výstava „Česká společnost od Mnichova k válce“ se návštěvníkům snaží přiblížit dění a atmosféru v Česko-Slovensku a následně v Protektorátu Čechy a Morava. Výstava je rozdělena na tři tematické části – období druhé republiky, protektorát a osobní vzpomínky pamětníků těchto

událostí, kde je na 20 panelech věnován prostor politickému dění, státoprávním změnám, domácímu i zahraničnímu odboji, ale i každodennosti a proměnám kulturní sféry. Panely jsou doplněny fotografiemi, některé z nich jsou prezentovány poprvé.

Mnichovská dohoda zpečetila osud československé demokracie. Druhá republika, trvající necelých šest měsíců a plná protikladů, byla především jejím důsledkem. Pro masarykovskou republiku to znamenalo katastrofu mravní, politickou, ekonomickou, sociální i kulturní. To, čemu lidé po dvacet let věřili, pro co obětavě pracovali, bylo najednou zbořeno a zpochybněno. Šlo o hluboký nervový otřes celého českého národa, nejen o státní a národní katastrofu.

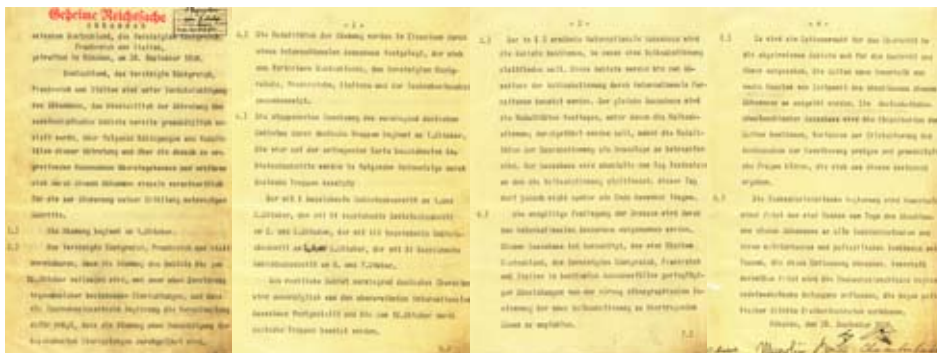
Češi se za dvacet let první republiky stali sebevědomými občany vlastního státu. Mnichov proto neznamenal pouze konec československé státnosti, ale zároveň i pomyslný bod zlomu, kdy česká společnost začala ztrácet své sebevědomí. Sebevědomí, které získávala od 19. století usilovnou každodenní prací. A právě nalomené sebevědomí se citelně promítalo do pomnichovských poměrů. Každým dnem ho nezadržitelně ubývalo. Jeho ztráta se projevovala bolestně a přetrvala desetiletí.

Hrubé porušení smluvních principů otřáslo důvěrou v demokracii. Stát, který byl do té doby fungující parlamentní demokracií, si pod silicím vnějším tlakem, ale i vlastním přispěním položil základy pro totalitní období. Lidé marně doufali, že republika bude „malá, ale naše“. Zanedlouho se ukázalo, že to byly jen plané naděje.

Mnichov se stal symbolem politické slepoty. Západoevropské velmoci se domnívaly, že zachránily mír. Nestalo se. Zůstaly

Karikatura Adolfa Hitlera (autor F. Bidlo).
„Němečtí lidé na té i oné straně, mluví k vám lidský hlas, který nekřičí ani nehrozí, nepřikazuje ani neslibuje; není to nic než tichý hlas, který vám připomíná, že jste lidé jako my, že chcete, aby náš i budoucí svět byl ovládnán spravedlivým pořádkem, a ne zuřivou nenávistí“; napsal Karel Čapek pro německé posluchače mezi 16. a 19. zářím 1938. (Zdroj: Bidlova čítanka, Praha 1959)

jim jen prchavé iluze a špatné svědomí. Samy teprve musely dospět k poznání, že Hitlerovi nelze ustupovat. Jednostranná, násilím a pohrůzkami vynucená rozhodnutí na úkor jiných nemívají dlouhého trvání. Po návratu z Mnichova vítaly britského premiéra Neville Chamberlaina na letišti nadšené davy: vždyť přece přivážel „mír pro naši dobu“. Za jedenáct měsíců se však politika appeasementu ocitla v koncích a svět ve válce.

Hlavní aktéři – německý kancléř Adolf Hitler, italský vůdce Benito Mussolini, francouzský premiér Édouard Daladier a britský premiér Neville Chamberlain – se šli krátce po poledni 29. září 1938. Jednání o „československé otázce“ probíhalo v Hitlerově režii. Okolo jedné hodiny po půlnoci 30. září podepsali mnichovskou dohodu. Československá republika v hranicích z roku 1918 přestala existovat. (Zdroj: NA)

Národ projevoval neobyčejné odhodlání neustupovat, bránit demokracii a svobodu. Armáda byla připravena bojovat, ale politici dospěli k závěru, že by bylo neodpovědné vést národ do prohrané války.

(Zdroj: Lukas, Jan: Pražský deník 1938–1965, Praha 1995)

Ukázka paměti Huberta Masáříka a Vojtěcha Mastného, dvou českých svědků přítomných v Mnichově, diplomatů, kteří museli zůstat jen v předpokoji. Z jejich svědectví vyplývá, že po podpisu „osudové“ dohody Daladier zarputile mlčel, zatímco Chamberlain neustále bez nejmenších rozpaků zíval.

Zdrčená československá vláda přijala mnichovskou dohodu. Prohlášení v rádiu nepřečetl prezident ani nikdo z ministrů. Vybrali za sebe tehdy nejznámějšího herce Zdeňka Štěpánka, aby to oznámil národu. Jeho hlas nezněl pevně a zvučně jako obvykle. Lidé poslouchali a plakali.

(Zdroj: Štěpánek, Zdeněk: Za divadlem kolem světa, Praha 1970)

Prvního října 1938 začalo německé vojsko se zabíráním pohraničních oblastí. Bilance ztrát byla bolestná: české země přišly o třetinu své původní rozlohy a s ní i o přírodní zdroje. Doprava byla ochromena, hotové i nedostavěné pevnosti předány nepříteli, německá hranice vedla čtyřicet kilometrů od Prahy. Německo vytvořilo Sudetskou župu, v níž Henleinova Sudetoněmecká strana splýnula se stranou nacistickou. Německá společnost žila v euforii z Mnichova, česká v pocitu křivdy z nespravedlivého údělu.

V novém světle se ocitl česko-slovenský vztah. Situace na Slovensku a na Podkarpatské Rusi a postavení těchto zemí v rámci společného státu se staly prvořadou starostí celé české politické reprezentace. V době první republiky zůstala slovenská otázka pro českou společnost ve stínu otázky německé. Převážila obava, že to, co by si nárokovali Slováci, by bylo nutné přiznat také českým Němcům. Opoziční Hlinkova slovenská ľudová strana využila oslabení československé demokracie a dne 6. října 1938 vyhlásila autonomii Slovenska. Pod tlakem přistoupila na toto politické rozhodnutí většina politických stran na Slovensku. Katolický kněz a politik Jozef Tiso, který před několika týdny promluvil nad Hlinkovým hrobem o věrnosti republice, byl jmenován do čela slovenské autonomní vlády. Její členové byli

současně členy pražské vlády, jíž zůstaly vyhrazeny zahraniční otázky, věci národní obrany a určité záležitosti finanční. Dne 11. října byla jmenována autonomní vláda

Velvyslanská konference v Berlíně rozhodla, že v otázce určení pátého okupačního pásma se vycházelo z výsledků rakouského sčítání lidu z roku 1910, čímž byla popřena existence Československé republiky. Západoevropské velmoci ignorovaly zásadu národnostního sebeurčení, která prý zapříčinila mnichovskou krizi a stala se základem revize hranic.
(Zdroj: NA)

i na Podkarpatské Rusi. Poměry tam zůstávaly neutěšené a během šesti měsíců se vláda vystřídala čtyřikrát.

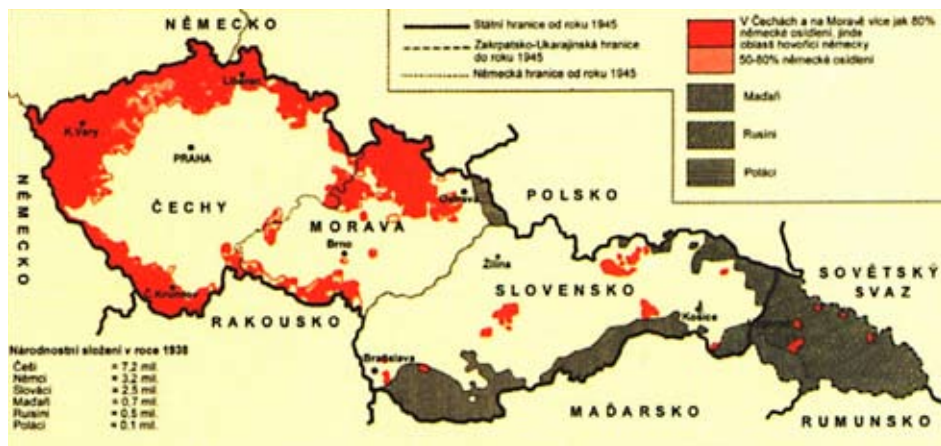
Územní nároky vznesly sousední státy: Polsko ihned obsadilo Těšínsko a Maďarsko svolalo mezinárodní jednání, jehož arbitry se staly Německo a Itálie. Výsledkem vídeňské arbitráže z 2. listopadu 1938 byla nově ustavená československo-maďarská hranice, která znamenala ztrátu jižních území Slovenska včetně Košic. Podkarpatská Rus rovněž ztratila nejurodnější zemědělské oblasti, sídlo vlády muselo být přeloženo do Chustu.

Prvorepubliková ústava sice platila, ale v podstatných záležitostech se nedodržovala a na vypracování nové už nedošlo. Národní shromáždění uzákonilo autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi 19. listopadu. Stát se federalizoval a oficiálně se začal nazývat Česko-Slovensko. Teprve nyní bylo možné vytvořit si jasnější obrázek, jak bude nová republika vypadat teritoriálně, populačně a hospodářsky. Avšak

na skutečnosti, že jí bude těžko a úzko, se nic změnit nemohlo.

Německý chargé d'affaires v Praze Hencke napsal koncem roku 1938 do Berlína: *Při dnešních mocenskopolitických a geografických poměrech je Československo v podstatě už jen formálně nezávislé a i to si může udržet pouze za předpokladu, že pražská vláda a český národ – o slovenském v této souvislosti není třeba hovořit – nalezne takový poměr k Říši, jaký si přeje.* Hitler nepovažoval česko-slovenskou otázku za definitivně vyřešenou a neměl nejmenší zájem vyčkávat, zda se vládě podaří upevnit jednotu státu, který si přál zničit.

Slovensko dostalo autonomii, ale spory neustaly. Situace byla nadále velmi složitá. Pražská vláda učinila poslední pokus o záchranu společného státu: v noci na 10. března 1939 byl sesazen Tiso a na Slovensku vyhlášeno stanné právo. Vojenský zásah vyvolal rozporuplnou odezvu. Do čela slovenské vlády usedl

Mapa národnostního složení Československa v roce 1938.
(Zdroj: NA)

Karol Sidor, který odmítl vyhlásit samostatnost, byť jinak byl jejím stoupencem. Hitler se obrátil na Tisa s ultimátem: buď Slovensko vyhlásí samostatnost, nebo bude ponecháno napospas sousedům. Krátce po poledni 14. března 1939 se dotázal předseda bratislavského autonomního sněmu Martin Sokol poslanců: *Kdo souhlasí s tím, aby byl vyhlášen svobodný slovenský stát, ať vstane.* Všichni povstali a zapěli národní hymnu „Hej, Slováci“. Na mapě světa se objevil nový slovenský stát, který byl po celou dobu své existence satelitem Německa.

Hitler s Himmlerem a důstojníky wehrmachtu při prohlídce čs. hraničního opevnění po záboru Sudet. Mnichov byl pro Hitlera jen polovičním vítězstvím, proto 21. října 1938 vydal předběžnou směrnicí o likvidaci „zbytku Československa“. (Zdroj: NA)

Skupina příslušníků SOS (Stráž obrany státu) z družstva Hetin na demarkační čáře u Klučárek. Uprostřed stojící respicient finanční stráže Kalousek, kterého 13. listopadu 1938 smrtelně zranili maďarští iredentisté. (Zdroj: Nevyhoštěný, Josef: Financem na Podkarpatské Rusi, Praha 2002)

Na Slovensku se stali dominantní politickou silou luďáci. V prosincových volbách do autonomního Slovenského sněmu se volilo už podle jednotné kandidátky. Poštovní známka vydaná u příležitosti otevření Sněmu Slovenské země 18. ledna 1939 měla tradiční slovenský motiv: panorama Bratislavy, doplněné o heraldický symbol Slovenska. (Zdroj: www.infofila.cz)

Čtvrtek, 1. prosinec 1938: vláda Rudolfa Berana u prezidenta Emila Háchy.

Na snímku zleva: Jaroslav Krejčí (ministerstvo spravedlnosti), Otakar Fischer (min. vnitra), Vladislav Klumpar (min. sociální a zdravotní správy), Jiří Havelka (min. bez portfeje), Karol Sidor (státní ministr zastupující Slovensko v ústřední vládě), Julian Révay (rusínský ministr), Matúš Černák (slovenský ministr), Miloš Vančo (slovenský ministr), Rudolf Beran (ministrský předseda), Pavel Teplanský (slovenský ministr), Emil Hácha (prezident), Jan Kapras (min. školství a národní osvěty), Vlastimil Šádek (min. průmyslu, obchodu a živnosti), armádní gen. Jan Syrový (min. národní obrany), Jozef Tiso (předseda autonomní slovenské vlády), Ferdinand Ďurčanský (slovenský ministr), František Chvalkovský (min. zahraničí), Ladislav Feierabend (min. zemědělství), Josef Kalfus (min. financí), armádní gen. Alois Eliáš (min. železnice a pošt a telegrafů) a Dominik Čipera (min. veřejných prací). Na fotografii chybí Augustin Vološin (předseda autonomní rusínské vlády). Dodejme, že vláda se v tomto téměř kompletním složení za tři a půl měsíce svého trvání nesešla ani jedenkrát.

(Zdroj: NA)

V české společnosti převládala beznaděj a chaos. V době, kdy slábla evropská demokracie, se Československo stalo zbytkovým státem. „Kdo za to může?“ dotazovala se rozhořčená veřejnost a překotně se hledali viníci. Dobový tisk přisuzoval vinu politickým stranám, které příliš kladly důraz na svůj stranický prospěch a zanedbávaly státní zájmy, dále prezidentu Benešovi, který 5. října oznámil rezignaci a opustil republiku, hradním novinářům, liberalismu, zednářům... Byla to bolestná reakce na tíživou realitu.

Politický systém doznal zásadních změn. V krátké době byly zrušeny všechny politické strany a nově vznikla dvě politická

seskupení: vládnoucí Strana národní jednoty a opoziční Národní strana práce. Jejich nejvýznamnější představitelé, agrárník Rudolf Beran a sociální demokrat Antonín Hampl, spolu uzavřeli nepsanou dohodu. Předseda strany práce Hampl věděl, že nesmí napadat Berana a využívat těžkostí vlády. Beran si na druhé straně uvědomoval, že nemůže používat vládní moci proti Hamplovi a opozici. Přes složitost doby byla dohoda dodržena až do 15. března 1939.

Prezident měl být zvolen do čtrnácti dnů, ale hledání přijatelného kandidáta trvalo dva měsíce. Dne 30. listopadu 1938 parlament zvolil Emila Háchu. Respektovaný

„Ať bude vláda dělat cokoli, bude to Hitlerovi málo a národu příliš mnoho, takže nebude moci uspokojit ani národ, ani Hitlera“, poznamenal o vládě „národního neštěstí“, v níž byl ministrem zemědělství a pak i spravedlnosti, ve svých pamětech Ladislav Feierabend (1891–1969). V roce 1940 utekl kvůli své odbojové činnosti do Anglie, kde byl jmenován ministrem financí exilové vlády. (Zdroj: archiv Jaroslava Rokoského)

14 právník neměl žádného protikandidáta. Domácí a zahraniční tisk přijal jeho volbu většinou příznivě. Nového prezidenta potěšilo, že mu ke zvolení blahopřál v osobním dopise i Edvard Beneš, který si uvědomoval, jak těžké úkoly na něho v této obtížné době čekají.

Po nedlouhém působení úřednické vlády generála Syrového jmenoval Hácha vládu Rudolfa Berana. Vládní resorty obsadili opět odborníci. Ministrem zahraničních věcí zůstal František Chvalkovský, ministrem národní obrany Jan Syrový a ministrem financí Josef Kalfus. Mezi novými ministry se objevil generál Alois Eliáš, který převzal ministerstvo dopravy, nebo Jan Kapras coby ministr školství. Ohlasy na nový vládní kabinet byly příznivé. Zcela jasně se ukazovalo, že nezdar vlády se rovná nezdaru národa.

Rudolf Beran (1887–1954), předseda agrární strany za první republiky, nástupce Antonína Švehly. Nejmocnější muž druhé republiky. Po 15. březnu 1939 se zapojil do domácího odboje. Gestapem byl zatčen v květnu 1941. V Berlíně byl odsouzen k 10 letům vězení. Po válce byl odsouzen k 20 letům vězení, zemřel v leopoldovské věznici. (Zdroj: ČTK)

Západní demokracie pokračovaly i nadále v politice appeasementu. Usilovaly o to, aby nedošlo k dalšímu zhoršení vztahů s Německem. Strach z války však v jejich jednání převážil nad dodržením závazků vůči bezbrannému Česko-Slovensku.

Dne 15. prosince 1938 parlament schválil tzv. zmocňovací zákon a těžiště politického rozhodování se tak přesunulo z rukou zákonodárců na vládu a prezidenta. Beranova vláda dostala plnou moc vést dva roky stát bez parlamentu, prezident obdržel právo měnit svými dekrety i ústavu, ale nesměl přitom porušit slovenskou a podkarpatskou autonomii. Česko-Slovensko se stalo autoritativním státem, ale vláda v něm nebyla autoritou. Nemohla dělat to, co pokládala za správné, nýbrž se musela neustále ohlížet na stanovisko Hitlera.

Nedůstojnou existenci druhé republiky navíc ztěžovali čeští fašisté. Vlajka, Akce národní obrody a jiné fašistické organizace, které do té doby přežívaly na okraji demokratické společnosti, o sobě dávaly hlasitě vědět. Jejich stoupenci horlili pro vládu silné ruky, vášnivě projevovali svůj antisemitismus a kritizovali demokracii. Ovládnout většinové mínění se jim však nepodařilo; Vlajka navíc byla úředně rozpuštěna a vedoucí představitelé uvězněni.

Opačný příklad představovala KSČ. Na nátlak z Berlína jí úřady sice zakázaly, ale její vedení bylo o chystaném kroku předem informováno, a stačilo tak odnést či zničit dokumenty, které by mohly někomu ublížit. Ani po rozpuštění KSČ se však jejímu bývalému členstvu a funkcionářům neměnilo jinak než ostatním příslušníkům národa. Žádný komunista nebyl vězněn či podobně perzekvován.

Pomnichovská krize se citelně promítla i do všedního života obyvatelstva. Proklamovaná jednota národa měla různé podoby: od bojkotu německých obchodů a živností až po nakupování výhradně českých výrobků. Z pouličních reklam mizela nečeská pojmenování. České hospodářství mělo být hlavně v českém, nikoli v cizím vlastnictví. Česká kina měla hrát převážně české filmy. Avšak zřetelný

byl odklon od humanitních a demokratických ideálů, jimiž se vyznačovala první republika.

Zastavilo se vydávání některých listů, např. *Národního osvobození*, časopisu československých legionářů, zaváděla se cenzura. Novinářům bylo připomínáno, že zájem státu vyžaduje, aby si listy uvědomily, že po Mnichovu je republika velmi oslabena, že je státem neutrálním a že se nesmí

Podpisy pod mnichovskou dohodou změnilы životy tisíců lidí, z občanů postoupeného pohraničí udělaly uprchlíky a vyhnance, kteří se snažili odvézt alespoň něco ze svého majetku, jenž museli zanechat v dřívějších domovech.

(Zdroj: NA)

16 zavdat příčina k zákrokům proti Česko-Slovensku ze strany Německa. Publicista Ferdinand Peroutka, jenž si vždy zakládal na svém realistickém myšlení a psaní, si posteskl, že *český novinář dnes je jako bytost vpředu i vzadu jedním centem obtížená, cenzurou i pocitem odpovědnosti, ale část publika stojí okolo a přísně posuzuje, jak se mu daří dělat piruety.*

Do českého vnitrozemí mířily proudy uprchlíků. Jednalo se o více než dvě stě tisíc běženců: Čechy, Židy a německé antifašisty. Pohraničí neopouštěli jen státní zaměstnanci (četníci, poštovní úředníci, učitelé, železničáři), ale i podnikatelé a živnostníci, kteří tam zanechali svůj majetek.

Nemocný Karel Čapek, navíc oslabený nevybíravými atakami, zemřel 25. prosince 1938. „Když nikdo nechtěl Karla Čapka pohřbit, ujala se ho katolická církev a pohřbila ho sama na svém hřbitově“; vzpomínal později Ferdinand Peroutka na Rádiu Svobodná Evropa. „Na Národním divadle, které z Čapka dlouho žilo, nebyl vyvěšen ani prapor...“

(Zdroj: Opelík, Jiří (ed.): Karel Čapek ve fotografii, Praha 1991)

Uprchlíci přicházeli nejen z oblastí obsazených Německem, ale i z české části Těšínska, Slovenska a Podkarpatské Rusi. Bydleli u příbuzných, známých, ve školách, hostincích či sokolovnách. Lidé se jim snažili pomáhat, vznikaly různé podpůrné a charitativní organizace. Vláda například zřídila Ústav pro péči o uprchlíky. Poničený stát musel čelit vážným sociálním problémům, rostla nezaměstnanost a už tak špatná hospodářská situace se dále zhoršovala. Radikalizace a polarizace české společnosti se výrazně promítaly i do jejího vztahu k židovským spoluobčanům. Solidarita Čechů s Židy se den po dni vytrácela. Zástupci četných profesí jako lékaři, právníci či technici požadovali po vládě, aby Židé nesměli vykonávat svá povolání – hlavně z obav před konkurencí. V lednu 1939 vyloučila vláda všechny Židy ze státní služby a došlo k prvním pokusům o vymezení pojmu „Žid“. Někteří Židé se rozhodli odjet ze země, ale většina jich zůstala doma. Přijetí norimberských zákonů se druhá republika ubránila, přesto tísnivá situace odhalila český antisemitismus.

Nevraživý pohled se však upíral nejen na Židy, ale i na Romy. Šéfredaktor *Venkova* Rudolf Halík v reakci na stížnosti z *venkova*, že cikánské tlupy kradou, žebrají a někdy i vraždí, navrhol: *Bylo by dobře budovat koncentrační tábory pro cikány, tuláky a řemeslné žebračky, mladé a zdravé. Humanita zde nesmí platit, protože by byla příliš jednostranná.* Na základě vládních nařízení z 2. března a následně 28. dubna 1939 se měly zřídit kárné pracovní tábory pro všechny osoby starší 18 let, které se vyhýbaly práci a nemohly prokázat, že si obživu zajišťují řádným způsobem.

Válka jako cesta k obnově Československa

Jakkoliv to zní podivně, Češi si válku přáli. Spatřovali v ní jedinou cestu, jak změnit mnichovskou dohodu z konce září 1938 a obnovit samostatný stát. Ideologie nacionálního socialismu, její fanatičtí stoupci a vykonavatelé hlásající výlučnou nadřazenost tzv. germánské rasy dodali

Dr. Edvard Beneš na letišti v Ruzyni před odletem z vlasti 22. 10. 1938.

(Zdroj: Beneš, Edvard: Paměti, Praha 1947)

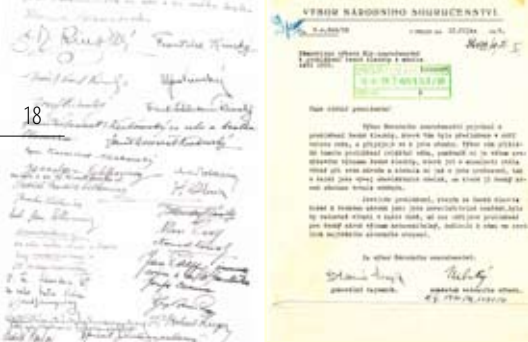

kvapem se blížící válce vyhlazující charakter. Jedním z hlavních cílů nacistů na cestě ke světovládě byla duchovní a postupná fyzická likvidace jiných, rasově nevyhovujících etnik, zvláště Židů. Obdobný osud však připravovali i dalším národům, včetně českého.

Tomuto údělu se snažil zabránit český odboj. Vznikl ještě v dobách míru, byť „podivného“, a byl nejdéle trvajícím v Evropě. Jeho jádro tvořili lidé, kteří byli přesvědčenými demokraty a antifašisty. Pevně srostli s Československem a věřili v ideály svobody a demokracie, které pro ně často ztělesňoval prezident T. G. Masaryk, k jehož odkazu se přihlásili. Veškeré úsilí směřovali k zmírňování opatření okupační správy, k posilování naděje, že nacistické Německo bude poraženo a Československo se vrátí na mapu Evropy, k čemuž svou činností značně přispěli. Tímto jednáním a skutky dodávali svým postojům věrohodnosti a opravdovosti. Velká část z nich se konce války nedočkala. Jejich absenci také osvozené Československo ve svém dalším vývoji brzy pocítilo.

Schůzka v Sezimově Ústí

Zárodky odboje se začaly formovat již krátce po abdikaci Edvarda Beneše v říjnu 1938, kdy se v Sezimově Ústí konala schůzka, na níž exprezident se svými nejbližšími spolupracovníky projednával

Série prohlášení šlechty hlásící se k českému národu vyvrcholila v září 1939. Ukázka podpisové listiny, na níž připojilo svá jména na osm desítek šlechticů (vlevo). Význam této deklarace ocenil také Výbor Národního sourozenství (vpravo).

(Zdroj: AKPR)

první organizační přípravy pro očekávaný brzký střet s nacismem. Zúčastnili se jí diplomat Max Lobkowicz, novinář Zdeněk Bořek-Dohalský, dále pak Václav Girs, Jan Jína, Zdeněk Chytil, plk. Josef Eret a JUDr. Ivan Klouda. K této skupině se postupně přidali další spolupracovníci, jako například Jaromír Smutný, Ladislav Rašín či Prokop Drtina. Pozdější kontakt mezi nimi a dr. E. Benešem v Londýně obstarával až do roku 1939 Jaroslav Drábek. Tato skupina Benešových věrných stoupců se v létě 1939 začlenila do Politického ústředí (PÚ), jedné ze střežových organizací tzv. demokratického odboje.

Do odbojové činnosti se postupně zapojili příslušníci všech sociálních vrstev, bez ohledu na politickou příslušnost a stranictví. Rozhodující pro vznik budoucích odbojových organizací byla ideová spřízněnost, stavovská příslušnost, kontakty ze společenského či spolkového života, přátelské vazby. Působení jednotlivců se leckdy neomezovalo jen na jedinou odbojovou

skupinu, nýbrž se prolínalo hned v několika uskutečených domácích rezistencích najednou. Ta mívala různé formy a podoby: od poslechu zakázaného zahraničního rozhlasu přes sabotáže, bojkoty a manifestace až po výrobu a distribuci ilegálních tiskovin, zpravodajské aktivity a přípravy povstání proti okupantům.

Šlechta v odboji

Za odbojový čin lze považovat též prohlášení příslušníků šlechty hlásící se k českému národu ze září 1938 a z ledna a zvláště září roku 1939. Jednoznačně v nich formulují svůj pozitivní vztah k českému státu a jeho občanům. Mnozí se zapojili do odboje, za což byli perzekvováni. Na panství řady signatářů okupanti uvalili nucenou správu.

Na zářijové deklaraci z roku 1939 nechybí ani jméno starobylého hraběcího rodu Bořků-Dohalských z Dohalic. K němu patřil rovněž výše zmíněný redaktor Lidových novin Zdeněk Bořek-Dohalský, stoupenec a důvěrník obou československých prezidentů, T. G. Masaryka a E. Beneše. Svou nerasmazatelnou stopu v odboji zanechal především jako legendární „Bedrník“, vytvářející spojení mezi Benešovým londýnským exilem a domácí protektorátní vládou v čele s ministerským předsedou Eliášem a státním prezidentem Háchou. Tuto roli plnil až do příchodu Reinharda Heydricha do Prahy koncem září 1941. Tehdy byl okamžitě zatčen premiér A. Eliáš (popraven v červnu 1942) a vyhlášeno stanné právo. Pro Dohalského si gestapo přišlo zanedlouho, v říjnu 1941...

Na obrázku nahoře přijímá Adolf Hitler prezidenta Emila Hácha po jeho příjezdu do Berlína v noci 14. března 1939. Na dalším snímku je Hácha při svém návratu do Prahy. Z obrázku je patrné, že česká metropole byla tou dobou již v německých rukou. Vlak, ve kterém Hácha spolu s ministrem zahraničí Františkem Chvalkovským cestovali z Berlína, byl totiž záměrně zpozdil tak, aby oba politici dorazili do Prahy až po Hitlerovi. (Zdroj: obr. nahoře VÚA, obr. vpravo ČTK)

Měsíc březen roku 1939 představuje bez nadsázky zlom v našich novodobých dějinách. Jeho události ovlivnily československou společnost na dlouhá desetiletí. Vždyť poválečné následky (příchod sovětských jednotek do Evropy) ve středoevropském prostoru přetrvaly prakticky až do revolučního roku 1989, kdy střední Evropa opět vstoupila na cestu demokracie.

Mnichovské události vyústily v březnu roku 1939 v českou národní tragédii. Generalita i vláda si byly vědomy iluze možnosti obrany okleštěného Československa a západní moci, navzdory proklamacím v září roku 1938, nikdy neposkytly mezinárodní garance nových hranic. U Hitlera potom jakákoliv zmínka o zárukách vyvolávala

zuřivý odpor. Přes veškerou snahu československé vlády se nikdy nepodařilo s nacistickým Německem dosáhnout vztahů, které by umožnily další existenci druhé republiky, navzdory tomu, že měla být v zahraniční politice pevně svázána právě s německou zahraniční politikou. Nic na tom nemohlo změnit ani zglajchšaltování politického života uvnitř republiky. Adolf Hitler byl již po Mnichovu pevně rozhodnut, že zbytkové Československo zničí.

Výmluvné obrázky pražských ulic z 15. března 1939. Zatímco Češi hrozí pěstmi (dole), většina pražských Němců vítá německou armádu zdviženou pravicí (vpravo). (Zdroj: VÚA)

Vyhlášení samostatného slovenského státu

První krok nacistů směřoval k rozdělení státu. Dne 7. března 1939 jednal nacistický předák Arthur Seyss-Inquart v Bratislavě s Jozefem Tisem a Karolem Sidorem a snažil se je přimět k tomu, aby vyhlásili samostatné Slovensko. Česká vláda však nehodlala rozbití státu nečinně přihlížet. V noci z 9. na 10. března začal na Slovensku vojenský zásah generála Bedřicha Homoly, který vyvrcholil vyhlášením stanného práva, sesazením Tisovy vlády prezidentem Háchou a vyhlášením tzv. vojenské diktatury. Situace okamžitě využila nacistická propaganda. Do čela slovenské vlády byl 11. března povolán velitel Hlinkových gard Karol Sidor, který dosáhl odvolání mimořádných opatření. Tiso se uchýlil na svou faru v Bánovcích. Již 12. března 1939 němečtí emisari jednali s Karolem Sidorem o odtržení Slovenska od českých zemí. Sidor však odmítl na plán přistoupit. Nacisté se proto opětovně obrátili na Jozefa Tisa, který 13. března společně s Ferdinandem Ďurčanským jednal v Berlíně s Adolfem Hitlerem. Říšský kancléř se vyjádřil zcela jasně: buď bude vytvořen samostatný slovenský stát, nebo dovolí maďarským jednotkám vpadnout na Slovensko. Tiso nakonec s Hitlerovým požadavkem souhlasil. Dne 14. března 1939 slovenský sněm odhlasoval vytvoření Slovenského štátu v čele s Tisem. Maďarsko předalo československé vládě ultimátum požadující vyklizení Podkarpatské Rusi. Zároveň na toto území vstoupily maďarské jednotky, které se na mnoha místech setkaly s odporem československé armády.

Pohled na obsazené letiště v Hradci Králové dne 15. března 1939, na snímku hlídané letouny typu Avia B-534 – ještě v československých barvách.
(Zdroj: archiv Ladislava Kudrny)

Okupace Čech a Moravy

Prezident Emil Hácha s ministrem zahraničí Františkem Chvalkovským odjeli do Berlína „vysondovat Hitlerovy úmysly“. Následovalo neuvěřitelně napjaté jednání, jež takřka hraničilo s fyzickým útokem (německý lékař musel ošetřit Háchu, jenž zkolaboval) a které vyvrcholilo jednu hodinu po půlnoci, kdy Hitler sdělil svou „nezvratnou vůli“ okupovat za několik hodin zbytek českých zemí a připojit je k Třetí říši. V případě nesouhlasu s okupací vyhrožoval leteckým bombardováním Prahy, která měla lehnout popelem. Emil Hácha nakonec brutálnímu nátlaku podlehl. Rovněž pražská vláda tento diktát přijala. Během 15. března 1939 obsadila německá vojska české země. Armáda, svázaná rozhodnutím politiků, se nemohla postavit na ozbrojený odpor. Zbývá dodat, že to neplatilo stoprocentně. Proti okupantům zahájili boj vojáci 3. praporu 8. slezského pluku v Místku. Prakticky ve všech českých městech byli němečtí vojáci „přivítáni“ nadávkami a hrozbami od českého obyvatelstva, zatímco například pražští Němci

vítali své „soukmenovce“ se zdviženou pravicí... Přesně jeden měsíc byla výkoná moc svěřena vojenské správě v čele s vrchním velitelem německé armády generálem Waltherem von Brauchitschem. V Čechách měl výkonnou moc generál Johannes Blaskowitz, zatímco šéfem civilní správy se stal Konrad Henlein. V čele Moravy stál generál Wilhelm List a civilní správa přešla do rukou Josefu Bürckelovi. Podkarpatská Rus byla druhý den po zahájení německé okupace násilím připojena k Maďarsku jako autonomní území Karpatsko.

Vyhlášení protektorátu

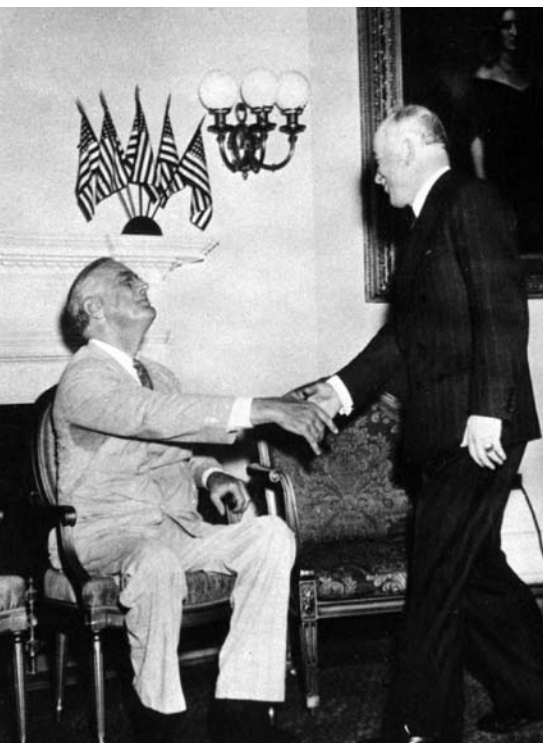
Adolf Hitler vydal 16. března 1939 výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Protektorát neměl žádnou státní povahu. Naopak, stal se integrální součástí Třetí říše. Rovněž neměl právo na samostatnou armádu. Tzv. vládnímu vojsku byl přisouzen symbolický ráz a plnilo jen pomocné služby. Byl rozpuštěn parlament a ještě více se zjednodušil politický život.

Představiteli protektorátní správy se stali státní prezident (Emil Hácha) a protektorátní vláda v čele s předsedou. Dva dny po tomto výnosu jmenoval Hitler říšským protektorem v Čechách a na Moravě Konstantina von Neuratha a jeho zástupcem ve funkci státního tajemníka Karla Hermanna Franka. Ve skutečnosti říšskoněmecké a okupační úřady představovaly opravdové nositele státní moci v Protektorátu Čechy a Morava. Říšský protektor byl nejvyšší institucí říšské moci v protektorátu. Zatímco v Hitlerově výnosu z 16. března vystupoval protektor spíše jako orgán dozoru, jeho další nařízení ze 7. dubna vybavilo protektora velmi rozsáhlou pravomocí. Stal se naprosto nezávislým na protektorátních orgánech ve věcech zákonodárných a bylo mu povoleno vydávat, měnit a rušit právní normy ve všech oblastech. Neurath ve svých rukou de facto soustředil dozor nad mocí výkonnou, zákonodárnou a dále pravomoc k zásahům do moci soudní i funkci reprezentativní.

Oficiální protesty Velké Británie, Francie, USA a Sovětského svazu

Po 14. a 15. březnu 1939 byla z mezinárodního hlediska další existence Československa zásadně zpochybněna. Když Německo 16. března 1939 zřídilo oficiálně Protektorát Čechy a Morava a v létě 1939 vyhlásil samostatný slovenský stát ústavu Slovenské republiky, stanuly mocnosti před otázkou,

Americký prezident Franklin D. Roosevelt (sedící) a Edvard Beneš se vítají před zahájením společného jednání.
(Zdroj: ČTK)

jak zareagovat na nově vzniklou situaci. Jejich postoj si ostatně vynutila německá diplomacie, když vládám mocností adresovala obsáhlou diplomatickou nótu, která měla napomoci Německu dosáhnout uznání pro bezprecedentní právní krok. Vytvoření protektorátu se v ní ospravedlňovalo na základě vynucené, tzv. berlínské dohody mezi Emilem Háchou a Adolfem Hitlerem. Francie, Velká Británie, Sovětský svaz a USA však nový stav právně nepřijaly, a naopak protestovaly proti postupu Německa. Nejprve zformulovala svůj protest vláda USA, která vydala prohlášení, v němž odsoudila *činy, jež vedly k dočasnému vyhlazení výsad svobodného a nezávislého národa...* Ve stejný den vyjádřil stanovisko svého kabinetu i Neville Chamberlain a následující den vyslanci Velké Británie a Francie předali protesty svých vlád v Berlíně. Obě evropské mocnosti spatřovaly v německém postupu především porušení mnichovské dohody. Odmítavé stanovisko deklaroval i Sovětský svaz, a to v nótě předané německému velvyslanectví v Moskvě 18. března 1939.

„Uznání“ Slovenska

Ovšem problémem i pro tyto státy představovala existence samostatného slovenského státu. Z mezinárodně politického hlediska totiž Slovensko postupně uznala řada zemí: Německo, Itálie, Japonsko, Španělsko

Včera, ve čtvrtek odpoledne, obdržel jsem radiogram z Prahy nešifrovaný, nesoucí podpis bývalého ministra věcí zahraničních dr. Chvalkovského, od něhož jsem obdržel příkaz odevzdati legaci a konzuláty Československa diplomatické misi III. říše. Dnes ráno informoval jsem ministra věcí zahraničních v Praze kabelogramem, že neuznávám kapitulaci prezidenta Háchy před kancléřem Hitlerem, ježto ji pokládám za neústavní, a že v důsledku toho odmítám předati diplomatické misi jakýkoli majetek Československé republiky. Podle ústavy republiky každá územní změna státu musí být schválena Národním shromážděním československým hlasováním třípětinové většiny členů. Prezident nebo vláda nemají ústavní práva vzdát se nějaké části československého území. Z tohoto důvodu dohoda podepsaná dne 15. března 1939 není platná. Přísahal jsem, že budu poslouchati zákonů Československé republiky. Nikdo nemá moci donutiti mě k tomu, abych jednal proti zákonům.

Prohlášení vyslance ČSR v USA Vladimíra Hurbana ze 17. března 1939, neuznávající kapitulaci prezidenta ČSR Emila Háchy a okupaci Česko-Slovenska a odmítající předání úřadu německé diplomatické misi. (Zdroj: Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940, Praha 2002.)

Obr. vpravo Kombinovaná stránka ústředního nacistického listu „Völkischer Beobachter“ z 16. března, na níž jsou představeni vojenští velitelé celé operace a uveden text, který byl 14. března v noci po jednání s Hitlerem donucen podepsat prezident Emil Hácha. (Zdroj: NK ČR)

a Vatikán. Důležité však bylo, že je v květnu 1939 de facto uznaly formou zřízení svých konzulátů v Bratislavě také Velká Británie a Francie (Velká Británie dokonce přijala v Londýně slovenského konzula a plánovala uzavření čs. vyslanectví v Londýně). Jejich postup jako by předjímal hrozbu, že faktický rozpad Československa bude definitivně akceptován i z hlediska mezinárodního práva. V řadě předchozích případů mezinárodních vztahů totiž uznání de facto zpravidla předcházelo uznání de iure. Proto hrozilo, že odmítnutí březnové agrese ze strany velmocí se může s postupujícím mezinárodním vývojem změnit. Stanovisko západních mocností navíc podstatně ovlivňovalo i chování celé řady menších států, které očekávaly jejich reakci, aby mohly formulovat svá vlastní stanoviska.

Změna postoje SSSR po uzavření paktu s Německem

Další velmi významné ohrožení teorie kontinuity československého státu, tak jak ji formuloval rodící se zahraniční odboj, znamenalo uznání Slovenska ze strany Sovětského svazu po uzavření německo-sovětského paktu o neútočení dne 23. srpna 1939. V polovině prosince 1939 bylo navíc čs. vyslanectví v Moskvě informováno, že k 1. lednu 1940 musí zastavit svou činnost. Německu se tedy podařilo dosáhnout toho, že Velká Británie, Francie a USA nový stav de facto uznaly během dvou měsíců a SSSR za půl roku. Zatímco se však počáteční ostré odmítnutí sovětské vlády pod vlivem Hitlerova paktu se Stalinem proměnilo v uznání nové situace, původně opatrné hodnocení západních velmocí se postupně vyostřovalo ve stále příkřejší odsouzení.

Organizace demokratického odboje

S březnovou okupací roku 1939 začala na území protektorátu vyvíjet svou činnost řada ilegálních skupin, z nichž většina se soustřeďovala do čtyř nejvýznamnějších odbojových organizací. Vojenskou povahu měla Obrana národa (ON), kterou založili zejména vyšší důstojníci bývalé československé armády – generálové Josef Bílý, Bedřich Homola, Hugo Vojta či Alois Eliáš. Za pomoci legionářů, sokolů či učitelů se organizace podílela na zpravodajské činnosti a organizování ilegálních přechodů za hranice. Přes generála Eliáše byla rovněž napojena na protektorátní vládu, v jejímž čele stál od 27. dubna 1939 sám jmenovaný.

V Politickém ústředí (PÚ) se pohybovali vesměs zástupci pěti prvorepublikových koaličních politických stran. Reprezenační pětku, tzv. „direktorium“, tvořili národní demokrat dr. Ladislav Rašín, sociální demokrat ing. Jaromír Nečas, lidovec Msgre. František Hála (později prof. Adolf Procházka), národní socialista Ferdinand Richter a agrárník Ladislav Karel Feierabend. Vedoucím celé sítě byl Přemysl Šámal, někdejší prezidentův kancléř, a tajemníkem Vladimír Klecanda. Politické ústředí mělo také důležité postavení vyplývající z těsného kontaktu s exprezidentem dr. Edvardem Benešem. Pomnichovská skupina Benešových spolupracovníků se po 15. březnu za vedení

Armádní generál Josef Bílý (1872–1941), za první republiky zemský vojenský velitel v Čechách, se hned od začátku nacistické okupace postavil do čela ilegální vojenské odbojové organizace Obrana národa. Na podzim 1940 ho zatkl gestapo. O rok později byl společně s divizním generálem Hugem Vojtou odsouzen stanným soudem v Praze k trestu smrti a vzápětí popraven.

(Zdroj: ČTK)

Portrétní fotografie Aloise Eliáše. Prezident Dr. Emil Hácha (1872–1945) se v počátcích okupace mohl opřít o osobnost Aloise Eliáše (1890–1942), armádního generála a předsedy protektorátní vlády (1939–1941). Eliáš na sebe vzal riziko dvojí hry, byť uvnitř zůstal pevný a celistvý. Navenek musel z pozice protektorátního premiéra vyjednávat s okupanty a činit jim ústupky. Současně však pracoval pro odboj. Nacisté ho za jeho postoje a činy zatklí a jako jediného předsedu vlády z okupovaných zemí popravili. (Zdroj: VÚA)

dr. Prokopa Drtiny a dr. Jana Jíny do PÚ plně zapojila.

Třetí důležitou organizací domácího odboje byl Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ). Sdružoval členy bývalých dělnických stran a odborů, zejména poštovní a železniční zaměstnance, pedagogy, ale i vojáky, tělovýchovné složky, různé evangelické organizace, svobodné zednáře

atd. Jeho činnost se zakládala na důsledném odmítání starého politického stranicství, v němž byla spatřována jedna z příčin katastrofy československého státu. Vedoucí osobností PVVZ se stal filozof a publicista Josef Fischer. PVVZ vydával ilegální tisky, zajišťoval přechody do zahraničí a obstarával zpravodajské informace pro zahraniční odboj. Domácí rezistenci dal i program: „Za svobodu, do nového Československa.“

Komunistický odboj

Zřejmě nejlépe zakonspirovanou strukturou ilegální sítě měla k 15. březnu 1939 KSČ, která začala přecházet do ilegality brzy po Mnichovu (v říjnu 1938 byla zastavena její činnost a koncem prosince téhož roku rozpuštěna). V čele stál I. ilegální ústřední výbor (Emanuel Klíma, Eduard Urx, Jan Zíka, Viktor Synek). Na něj byly napojeny ilegální krajské a okresní výbory a velké množství základních organizací či buněk. Od srpna 1939 disponovala KSČ celostátním podzemním časopisem Rudé právo. Měla i kurýrní spojení do Sudet, na Slovensko, do Rakouska, do západní Evropy a kurýrní i rádiové spojení do Moskvy, kde sídlilo tamní vedení a exekutiva Komunistické internacionály, v níž aktivně působila i řada československých funkcionářů.

Sjednocování domácího odboje

Po rozsáhlé zatýkácké akci 1. září 1939 namířené proti představitelům české inteligence, kulturního a veřejného života (akce Albrecht I.), po brutální zásahu okupantů proti demonstracím 28. října, po zákroku proti studentům 17. listopadu a poté, co se v listopadu 1939 podařilo gestapu proniknout k řídicímu centru Obrany národa

Josef Fischer (1891–1945), spoluzakladatel Petičního výboru Věrní zůstaneme a jeden z tvůrců ideového programu Za svobodu, do nové ČSR. Společně s dr. M. Horákovou patřil k prozřadně orientovanému křídlu. V říjnu 1941 byl zatčen, soudem v Berlíně odsouzen k trestu smrti a v únoru 1945 v Brandenburgu popraven. Jeho manželka Milada (herečka a rozhlasová hlasatelka) zemřela v plynové komoře v Ravensbrücku.

(Zdroj: archiv Jaroslava Čvančary)

Přemysl Šámal (1867–1941), český právník a politik, kancléř prezidentů T. G. Masaryka, Edvarda Beneše a jistý čas i Emila Háchy. Patřil mezi přední představitele prvního i druhého domácího odboje. Zatímco v době první světové války se značně přičinil o to, že jím spoluzaložená a organizovaná odbojová organizace Maffie nebyla nikdy odhalena, za druhé světové války již takové štěstí neměl. Za svoji protinacistickou činnost byl zatčen gestapem. Nakonec zemřel v berlínské věznici Alt-Moabit.

(Zdroj: ČTK)

*Jan Zika (1902–1942),
člen I. a II. ilegálního ústředního vedení KSČ.
S představiteli ÚVOD vyjednával o vytvoření
jednotné odbojové organizace. V ilegalitě ho
ukrýval a pomáhal mu i známý herec Jindřich
Plachta. Při útěku před zatýkáací razíí v době
po atentátu na R. Heydricha koncem května
1942 se těžce zranil pádem z okna. O několik
dní později zemřel ve vězeňské nemocnici
na Pankráci.
(Zdroj: archiv Jaroslava Čvančary)*

a vážně postihnout její ilegální síť i síť dalších organizací, se vedoucí činitelé Obrany národa, Politického ústředí a Petičního výboru Věrní zůstaneme utvrzovali v přesvědčení, že je třeba vytvořit společnou centrálu. Na jaře 1940 tudíž dochází k vytvoření koordinačního výboru těchto tří organizací pod názvem Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD). Tento koordinační komitét představoval centrálu „benešovského směru“ a reprezentoval tzv. nacionální či nekomunistický odboj.

Odlíšné názory zprvu vzdalovaly ÚVOD a komunistický odboj, k čemuž také přispívalo spojenectví Moskvy s Berlínem (pakt Molotov–Ribbentrop ze srpna 1939). Až v září 1941 došlo pod vlivem válečných událostí (útok Německa na SSSR v červnu 1941) mezi KSČ a ÚVOD k dohodě o vytvoření společného orgánu: Ústředního národně revolučního výboru československého. Po příchodu R. Heydricha do Prahy na podzim 1941 však byly jak ÚVOD, tak i tento vrcholný orgán domácího odboje rozbity.

Lid český a slovenský se stal obětí velikého mezinárodního zločinu. Československý lid nyní nemůže protestovat; po událostech minulých měsíců nemůže se také sám bránit. Proto jako bývalý prezident Československé republiky vznáším k Vám slavnostní protest:

V září minulého roku mně byly předloženy franko-britské návrhy a několik dní nato i mnichovské rozhodnutí. Oba tyto dokumenty obsahovaly slib záruk integrity a bezpečnosti československého území. Oba tyto dokumenty žádaly na československém národu neslýchané oběti v zájmu evropského míru. Československý lid tyto oběti přinesl.

Přesto jedna z velmocí, jež podepsaly mnichovskou dohodu velmocí, rozděluje naše území, obsazuje je svým vojskem a ustanovuje nad ním svůj „protektorát“ pod hrozbami násilí a vojenských zákroků.

Před svědomím světa a tváří v tvář dějinám jsem nucen prohlásit, že Češi a Slováci nikdy nepřijmou toto nesnesitelné potlačení svých svatých práv a neustanou ve svém boji, pokud jejich milované vlasti nebudou všechna její práva vrácena. Prosím vaši vládu, aby odmítla uznat tento zločin a aby vyvodila důsledky, jaké dnes naléhavě vyžaduje tragická situace Evropy a světa.

*Eduard Beneš
bývalý prezident Československé republiky,
profesor Univerzity v Chicagu*

Prohlášení E. Beneše z 16. března 1939, zaslané prezidentu USA F. D. Rooseveltovi, ministerským předsedům Velké Británie a Francie N. Chamberlainovi a E. Daladierovi a lidovému komisaři zahraničních věcí SSSR M. Litvinovovi, obsahující protest proti obsazení Česko-Slovenska Německem. (Zdroj: Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940, Praha 2002)

V boji za obnovu samostatného Československa sehrál neobyčejně významnou roli československý zahraniční odboj. Již 16. března 1939 protestoval bývalý československý prezident Edvard Beneš

ve svých telegramech F. D. Rooseveltovi, N. Chamberlainovi, E. Daladierovi, M. Litvinovovi a Společnosti národů proti německé okupaci. Jak západní mocnosti, tak Sovětský svaz protestovaly proti vytvoření

Na Českém dni v New Yorku 2. července 1939. Benešův projev je vyslán do Evropy.

(Zdroj: Hauner, Milan a kol. (edd.): Formování československého zahraničního odboje v letech 1938–1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, Praha 2000)

Protektorátu Čechy a Morava, ale to bylo vše. Na okupovaných českých územích se však nemálo osob rozhodlo ke konkrétní akci. V průběhu jara a léta 1939 směřovaly desítky vojáků, ale i civilistů do sousedního Polska, kde, jak doufali, bude vytvořena československá zahraniční armáda, která po boku Spojenců porazí nacistické Německo. Československá zahraniční akce se však rodila ve velmi obtížných podmínkách.

V čele Británie a Francie nadále stáli titíž muži, kteří podepsali mnichovskou dohodu, a ani jeden z těchto států neměl zájem na obnovení samostatného Československa, navíc v jeho předmnichovských hranicích. Sovětský svaz uzavřel 23. srpna 1939 s nacistickým Německem pakt o neútočení. Navzdory těmto nepříznivým podmínkám pokračovalo for-

mování československého zahraničního odboje.

Vznik exilových center československého odboje

Postupně vznikla tři hlavní exilová centra: v Polsku (vyslanec Juraj Slávik, konzul Znojemský), ve Francii (vyslanec Štefan Osuský) a ve Spojených státech (vyslanec Vladimír Hurban, diplomaté Ján Papánek a Hanč). Po návratu Edvarda Beneše z USA v červnu 1939 do Velké Británie se hlavním centrem stala Paříž s Londýnem (bývalý vyslanec Jan Masaryk). Zatímco v okupovaných českých zemích byl Beneš brzy považován za hlavního představitele zahraniční akce, v exilu se musel tvrdě prosazovat vůči Štefanu Osuskému a Milanu Hodžovi, bývalému premiérovi předválečného Československa. Většina československých

politiků a vysokých důstojníků v exilu však pevně podporovala Edvarda Beneše.

Vedení odboje považovalo za nezbytné, aby se mohlo opřít o akceschopné vojenské síly. Potřebovalo ukázat Francii s Anglií, že disponuje nezanedbatelným počtem vojenských odborníků. Na dlouhou dobu se jimi měli stát letci. Koncem srpna 1939 se v Polsku nacházelo téměř 700 československých letců. Nakonec z nich v Polsku zůstalo 190. Ti se po vypuknutí války zapojili jako první Čechoslováci do válečných operací. Do ústupových bojů zasáhl rovněž Legiún Čechů a Slováků pod vedením generála Lva Prchaly, který čítal 960 příslušníků. Polský konflikt stál život čtyři československé letce a čtyři další utrpěli zranění.

Ovšem hlavní základnou zahraničního odboje se měla stát Francie, která se – pouze ústně – zavázala, že přijme naše vojáky do cizinecké legie a v případě vypuknutí války je zařadí do své armády. Z Polska do Francie bylo nakonec transportováno 485 letců z celkového počtu 1177 vojenských osob.

Významnou změnu pro náš zahraniční odboj přineslo vypuknutí druhé světové války 1. září 1939, kdy nacistické Německo přepadlo Polsko. Británie s Francií záhy, 3. září, vyhlásily válku Německu. A bylo to právě formování československého vojska v zahraničí, které následně významně ovlivnilo proces uznávání československé zahraniční akce. Dne 2. října 1939 podepsal francouzský ministerský předseda Édouard Daladier a československý vyslanec v Paříži Štefan Osuský dohodu o vytvoření československé armády ve Francii. Záhy, 17. října, vznikl Československý národní výbor, na dlouhou dobu ústřední orgán odboje

(teprve 21. července 1940 Anglie uznala prozatímní československou vládu), který Francie o měsíc později uznala, avšak nikoliv jako exilovou vládu, ale pouze jako orgán kompetentní *reprezentovat československý lid v zahraničí*. Značně neochotné britské uznání následovalo 20. prosince 1939.

V roce 1939 se mnohým oprávněně zdálo, že Benešova snaha směřující k obnově Československa v předmnichovských hranicích je pouze neuskutečnitelným, zbožným přáním. Situace se změnila až v následujícím roce, kdy nacistické Německo zahájilo 10. května 1940 útok na západní Evropu. To je však již jiná kapitola.

Edvard Beneš na lodi při cestě z USA zpět do Velké Británie, červenec 1939.

(Zdroj: archiv Ladislava Kudrny)

*Zástup československých dobrovolníků před československým konzulátem v Krakově. První zleva (druhá řada) Richard Tesařík, pozdější hrdina Sovětského svazu.
(Zdroj: archiv Ladislava Kudrny)*

*Štefan Osuský (1889–1973), slovenský právník, diplomat a politik, člen prvního i druhého zahraničního odboje.
(Zdroj: ČTK)*

Život na lístky

Každodenní perzekuci v protektorátu pocítovali především obyvatelé české národnosti. Od podzimu 1939 platil v zemi přidělový systém, který byl limitován věkem, povoláním, a dokonce i národností. Německé obyvatelstvo dostávalo vyšší přiděly a zároveň kurz marky vůči koruně byl velmi příznivý, což jej zvýhodňovalo při nakupování zboží. V průběhu války se stále snižovaly přiděly i kvalita potravin. Na trhu se objevily jejich náhražky, jako například umělý med, tuk nebo káva. V polovině prosince byl zaveden lístkový systém také v restauracích, kdy při placení číšník odstříhl hostu z aršíku odpovídající počet potravinových lístků. Regulaci podléhalo také čepované pivo.

Před Vánocemi přibily poukázky na textil, obuv, mýdlo, prací prostředky a tabák. Nedostatek oděvů a metrového textilu potlačil veškerou módu, oblečení se dědilo

a přešívalo. Nově vyráběné látky byly nekalitní. Všeobecně se mínilo, že se při výrobě přidávají kopřivy, ale byla to buničina, která způsobovala chatrnost materiálu. Problémy nastaly také v obuvnickém průmyslu, přednostně se vyráběly boty pro vojsko a zásobování v zázemí vázlo. Pokud se podařilo boty sehnat, tak pouze s dřevěnou podrážkou. Teplé oblečení, kvalitní obuv, ale také například lyže museli obyvatelé protektorátu odevzdávat v rámci sbírek ve prospěch německých vojáků na frontě. Pro válečné účely se rekvírovali koně, postroje, osobní automobily, vozy, nářadí, a dokonce proběhly i odvody psů. Další nepříjemnou okolností každodenního života v zimních měsících byly skrovné přiděly uhlí, které se rok od roku zmenšovaly. Majitelů aut a oblíbených motocyklů se dotklo omezení pohonných hmot pro osobní účely. Brzy po okupaci si zvykali na změnu směru jízdy vozidel po ulicích

Potravinové lístky byly zavedeny na základě vyhlášky protektorátní vlády ze dne 2. října 1939. Každý občan dostal zvláštní aršík lístků na přiděl masa, mléka, cukru, mouky a tzv. náhražkových potravin, jako byly například bonbony z umělého medu. V prosinci k nim pak přibily poukázky na textil a obuv, tzv. šatenky, a lístky na tabák nazývané tabačky. (Zdroj: ČNFB)

Rozhlasovým přijímačům byly odebrány krátkovlnné cívky, aby se znemožnil poslech zahraničního vysílání z Londýna a Moskvy. Informační kartička zavěšená na radiopřijímači každého posluchače varovala před potrestáním za poslech zahraničního rozhlasu. Trestem byla „převýchova“ v koncentračním táboře nebo poprava. V době heydrichiády se exekuce vykonávala okamžitě. Antonín Žlábek, Miloš Bič a Přemysl Pitteř, členové ilegální organizace Obrana národa, při poslechu zahraničního vysílání. (Zdroj: archiv Jaroslava Čvančary)

– doslova přes noc se začalo jezdit vpravo. Zároveň se s touto změnou musely přemístit všechny dopravní značky.

Vzrůstající ceny na „černém“ trhu

Se zaváděním přidělového systému se začal rozmáhat černý obchod. V roce 1939 byla úřední cena kila sádla stanovena na 19 korun, o dva roky později stálo na černém trhu 200 korun a na konci války 1800 korun. Cena mouky se z původních 20 korun vyšplhala na 140 korun za kilo. Ke konci války stála krabička cigaret 36–50 korun, což vedlo silné kuřáky k pěstování tabáku a k výrobě tzv. domoviny. Nejdramatičtější cenový vzestup zaznamenala zrnková

káva, která se z 20 korun za kilo nakonec prodávala na černém trhu za 9000 korun. Přitom průměrná mzda činila pouhých 1600 korun. Lidé se uchýlili k používání nejrůznějších náhražek potravin, čaj se vařil z malinových a jahodových lístků, kávu nahrazovala cikorka, v novinách se objevovaly rady, jak vařit z dostupných surovin a omezených přidělů. Vzrostl počet chovaných králíků, holubů a koz nejen na venkově, ale také ve městech.

Šikana běžného dne

Povinné zatemňování patřilo k protektorátní realitě. Okna byla zakrytá roletami z tvrdého černého papíru, který nepropouštěl světlo. Se stoupajícím počtem náletů probíhaly častěji a důkladněji kontroly zatemnění a stupňovaly se i represivní postihy.

Po hospodářském omezení následovalo regulování pracovního trhu. Postihlo především dělníky, kteří nemohli bez svolení zaměstnavatele změnit zaměstnání. Nebezpečné pro civilisty bylo vycházet z domova bez dokladů a pracovní knížky, protože policejní hlídky na ulicích, nádražích, v restauracích nebo v dopravních prostředcích prováděly jejich kontrolu. Po atentátu na Heydricha se ještě více zostřil dohled nad pohybem osob po území protektorátu. Pokud se chtěl někdo přestěhovat nebo jen na pár dnů zůstat na návštěvě u přátel či příbuzných, musel se nahlásit do čtyřadvaceti hodin na příslušném oddělení policie. Především ve městech probíhaly plošné domovní razie a v případě porušení ohlašovací povinnosti hrozily přistiženým vysoké tresty. Zároveň při domovních prohlídkách docházelo ke kontrole naladění rozhlasového přijímače,

jehož vysílání z Londýna a Moskvy se stalo pro většinu obyvatel jediným zdrojem informací, které nepodléhaly nacistické propagandě. Za poslech nepřátelských stanic hrozily rovněž vysoké tresty v káznících a v době stanného práva okamžitá smrt zastřelením.

Snad každý český občan protektorátu se setkal s nacistickou šikanou. Nejhůře však na tom byli lidé židovského a cikánského původu. Život jejich rodin začaly záhy po okupaci omezovat norimberské zákony a brzy následovaly transporty do koncentračních táborů, odkud se po válce vrátili jen nemnozí.

Křesťanský humanista, evangelický farář a pacifista Přemysl Pitter (1895–1976) se svou spolupracovnicí a přítelkyní Olgou Fierzovou (1900–1990) prosluli péčí o děti postižené válkou.

(Zdroj: archiv Olgy Bezděkové)

Přechod na pravostranný silniční provoz se neobešel bez dopravních nehod. Tato změna se nicméně připravovala již několik měsíců před vznikem protektorátu. Původně měla být realizována od května 1939, příchod německých okupantů ji pouze urychlil.

(Zdroj: VÚA)

Duše každého národa se odráží v jeho kultuře a tradicích. Spoluvytvářejí vědomí kontinuity, posilují pospolitost, ukotvují hodnoty sdílené společností. Obtížné dějinné chvíle navíc vyzdvihují státotvorný prvek obsažený v kulturních tradicích. V letech nacistické okupace česká kultura plnila, v rámci cenzorským dozorem okleštěných možností, především národně obrannou funkci. Dá se říci, že představovala jednu z forem rezistence, byla její plnohodnotnou součástí. Živila naději na porážku nacistického okupanta, kromě toho dávala lidem zapomenout na šed' a ponurost protektorátních dnů. Podobně jako v případě českého odboje, také její hlas měl být postupně zcela umlčen. Nacisté nikoliv náhodou namířili směr svých represivních kroků zvláště proti představitelům kultury a inteligence.

Před koncentračním táborem zachránila světově proslulého literáta a antifašistu Karla Čapka předčasná smrt v prosinci 1938, což německá tajná služba zjistila až v prvních dnech okupace, kdy ho chtěla zatknout mezi prvními. Zrovna se rozbíhala akce Gitter (Mříže), při níž byli zajištěni převážně komunisté a němečtí emigranti.

Po vypuknutí druhé světové války, 1. září 1939, byla rozpoutána na území protektorátu další zatýkací vlna (akce Albrecht I). Směřovala proti kulturním pracovníkům, sokolům, komunistům či

Psáno do mraků Josefa Čapka vznikalo původně jako osobní, filozoficky laděný deník, který vyšel až po druhé světové válce. Odráží se v něm ponurost atmosféry druhé republiky a osobní autorovo zklamání z postupování autoritativních tendencí českou společností. Společnost, která se začala vzdalovat ideálům Masarykovy humanitní demokracie, k nimž se přitom ještě v nedávné době hlásila.

sociálním demokratům. Většina postižených skončila v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald. Mezi těmito „rukojmími“ se ocitli také Josef Čapek,

Emil Filla a novinář Ferdinand Peroutka. Popraveni a umučeni byli v průběhu války další umělci a kulturní tvůrci: kreslíři a malíři František Bidlo a Vojtěch Preissig (tvůrce ilegálního časopisu *V boj!*), spisovatelé Vladislav Vančura, Karel Poláček a Jaroslav Kratochvíl, básník Hanuš Bonn, hudební

nesouhlasu s německým agresorem. V tomto duchu se nesl převoz tělesných ostatků Karla Hynka Máchy z Litoměřic do Prahy, k němuž došlo 6. května 1939. Akt se stal příležitostí k protinacistické manifestaci. Podobně vyzněla i vzpomínka na Mistra Jana Husa 6. července a pou-

Vojtěch Preissig (vlevo, 1873–1944), český grafik, malíř a odbojář v obou světových válkách 20. století. V té druhé vydával se svou dcerou, novinářkou Inkou Bernáškovou (vpravo, 1904–1942), ilegální časopis V boj!. Roku 1940 byl zatčen gestapem a později odvezen do koncentračního tábora v Dachau, kde po třech letech zahynul. Inku Bernáškovou nacisté jako první Česku popravili v berlínské věznici Plötzensee.

(Zdroj: Obr. vlevo ČTK, obr. vpravo archiv Jaroslava Čvančary)

skladatelé Hans Krása, Ervin Schulhoff, Rudolf Karel a mnozí další.

Manifestace proti okupantům

Výročí spjatá s českým státem, vzpomínky na význačné osobnosti českých dějin a kulturní motivy dávaly podnět k projevům

tě na hory: 30. dubna na Říp, 13. srpna u sv. Vavřínečka na Chodsku a 20. srpna na Hostýn. Vždy manifestovaly národní jednotu v odporu proti nacistickým okupantům. Zmíněné svatovavřínecké poutě se zúčastnilo na 120 000 lidí. Předcházely jí tzv. „Domažlický týden“, který pražský

rozhlas zařadil do svého programu od 26. května do 1. června. V jeho rámci propagoval chystanou akci a vysílal pořady s chodskou tematikou: vyprávění Jana Vrby, povídku Jindřicha Šimona Baara, pásmo Zdeňka Knittla a Jaroslava Zicha, četné básně a písně, jež upozorňovaly na kořeny češství. Nové ataky na ně následovaly již v ovzduší ovlivněném začínající válkou. Bezesporu k nim náleží uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939, popravy a věznění studentů, omezování a usměrňování dalšího školství.

Pro práci v odboji, v němž se významnou měrou podílela na tvorbě a distribuci časopisu V boj!, používala Inka Bernášková i tuto krycí legitimaci.

(Zdroj: obr. nahoře ABS, dole archiv Jaroslava Čvančary)

Zatýkáni rukojmích v rámci akce Albrecht der Erste v Třeboni 1. září 1939. (Zdroj: ABS)

První měsíce okupace zpočátku neznamenal pro české obyvatelstvo z bezpečnostního hlediska výraznou změnu. Nacistické bezpečnostní složky se totiž ocitly v neznámém a nepřátelském prostředí. Soustředily se proto nejprve na zajištění fungování

svého aparátu a teprve postupně se jim dařilo pronikat do struktur formujícího se domácího odboje. Zároveň musela okupační moc brát ohled na mezinárodní situaci, neboť v Evropě stále vládli mír, byť podivný.

Britský občan Nicholas Winton (nar. 1909), který v roce 1939 zachránil 664 československých dětí ohrožených nacismem, na dobovém snímku s jedním z nich.

(Zdroj: ČTK)

Akce nacistických bezpečnostních sil

Výjimku představovala celoplošně připravená preventivní zatýkácká akce Gitter (Mříže), při níž bylo v rozmezí 15. března a poloviny května 1939 ve spolupráci s častou až přespříliš horlivou českou policií zatčeno podle různých odhadů 5800–6400 osob. Jednalo se zejména o komunisty, sociální demokraty a protiněmecky smýšlející inteligenci. Většina byla sice postupně propuštěna, asi 1500 lidí však nacisté poslali přímo do koncentračních táborů, zejména do Buchenwaldu.

Další preventivní zatýkání proběhlo současně s vypuknutím války 1. září 1939. Tato akce nesla krycí název Albrecht der Erste a gestapo se na ni připravovalo již od poloviny srpna. Zatýkány byly nespolehlivé osoby, za něž se považovali zejména příslušníci Sokola, legionáři, prominentní osobnosti bývalých levicových stran, dále členové Národního souručenství a jiných protektorátních institucí, které nebyly nakloněny říši. Podle zprávy SD (Sicherheitsdienst – nacistická bezpečnostní služba) bylo zatýkání zvláště nutné

v řadách bývalých důstojníků a vládního vojska. Celkem skončilo ve vězení na 2000 osob, které bez jakéhokoli řízení odeslali jako rukojmí do koncentračních táborů Buchenwald a Dachau.

Protizidovská opatření

Jeden z významných cílů politiky okupační moci směřoval k „řešení židovské otázky“. Židé se měli stát občany druhého řádu, před nimiž je třeba tzv. „árijsky čistou“ společnost bránit. Tyto představy, které tvořily jeden z pilířů nacistické ideologie již od jejího vzniku, začali nacisté uplatňovat i na protektorátním území. Nepřehledné množství nařízení a vyhlášek okupačních i protektorátních úřadů mělo za cíl ostrakizaci Židů a jejich izolaci od ostatní společnosti, a sice za použití metod pronásledování, vyzkoušených již dříve v Německu a anektovaném Rakousku. Několik dní po vzniku protektorátu zakázala vláda výkon lékařské praxe neárijcům a souhlasně vzala na vědomí rozhodnutí advokátní komory o zastavení praxe neárijským advokátům. Vláda též plánovala převedení židovského majetku do českých rukou, čímž se pokoušela bránit obávané germanizaci. Okupační moc nicméně tento boj o charakter arizace vyhrála a definitivně převzala záležitosti týkající se Židů.

Dne 21. června 1939 vydal říšský protektor nařízení o židovském majetku, které nahradilo všechna předchozí rozhodnutí. Na území protektorátu tak byla poprvé uplatněna rasová kritéria norimberských zákonů a začala nová etapa systematického a totálního vyvlastňování protektorátního židovského obyvatelstva. Židé museli v průběhu arizace přihlásit veškerý svůj majetek, byli vyháněni ze svých bytů

a podle nařízení protektorátní vlády z října 1939 mohli být propouštěni ze zaměstnání bez nároku na náhradu a další zaopatřovací dávky. Nesměli vcházet do některých ulic, parků, lesů a dalších veřejných míst, byly jim zakázány návštěvy divadel, kin, hostinců a kaváren, plováren či knihoven. Nejradiálnějším projevem perzekuce židovské komunity na území protektorátu se staly první hromadné deportace. Už v říjnu 1939 směřovaly z Moravské Ostravy a Frýdku do Niska nad Sanem (území Generálního gouvernementu, tj. zbytek okleštěného Polska) v rámci plánu na vytvoření zvláštní židovské rezervace dva transporty čítající 1300 lidí.

Časopis „Přítomnost“

(Zdroj: archiv Jaroslava Rokoského)

Jedni z mnoha zatčených v rámci preventivní zatýkácí akce Albrecht der Erste.

Nahoře: Ferdinand Peroutka (1895–1978), vynikající český publicista a šéfredaktor časopisu Přítomnost. Krátce vězněn již během akce Gitter (Mříže). Až do svého dalšího zatčení v září 1939 dál redigoval „svou“ Přítomnost. Celou válku pak strávil v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald.

Dole: Milena Jesenská (1896–1944), novinářka, spisovatelka a překladatelka, která se až do svého zatčení podílela na vydávání Přítomnosti a aktivně se účastnila protinacistického odboje. Zemřela v koncentračním táboře Ravensbrück. (Zdroj: ČTK)

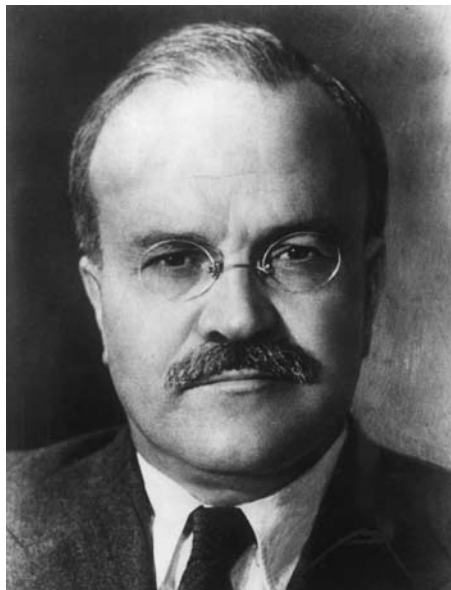
Vjačeslav Molotov právě podepisuje sovětsko-německý pakt o neútočení. Zcela vlevo Joachim von Ribbentrop, vedle něj generální tajemník ÚV KSSS Josef Vissarionovič Stalin. (Zdroj: ABS)

Uzavření sovětsko-německého paktu o neútočení dne 23. srpna 1939, v jehož tajném dodatku se obě mocnosti dohodly na rozdělení Polska, znamenalo zásadní změnu mezinárodní situace. Německo tímto paktem eliminovalo riziko, že by muselo bojovat na dvou frontách. Česká společnost byla tímto vývojem zřetelně zaskočena. Jestliže v době mnichovské krize spatřovala

většina národa v Sovětském svazu spojence, který byl ochoten Československu pomoci, vyvolala nyní jeho dohoda s nacistickým Německem šok.

Pakt a zmatek v řadách ilegální KSČ

Ten výrazně zasáhl zejména řady komunistů a jejich sympatizantů. Pod tlakem KI (Komunistické internacionály) a SSSR

Vjačeslav Molotov (1890–1986), ve 20. letech tajemník ÚV KSSS, ve 30. letech předseda rady lidových komisařů. V letech 1939–1949 (též 1953–1956) zastával funkci lidového komisaře zahraničních věcí SSSR. (Zdroj: ČTK)

totiž KSČ na podzim 1939 změnila svůj cíl, tj. obnovu ČSR, a začala hlásat směřování k tzv. socialistické revoluci bolševického typu, která měla proběhnout po celé střední Evropě a v níž měla prioritní roli hrát revoluce německá. Očekávalo se od ní poskytnutí sebeurčovacího práva pro Čechy a Slováky – snad i ve dvou samostatných státech. Linie KI kladla dokonce důraz na to, že větším nebezpečím než Německo jsou západní velmoci. V doplňující Gottwaldově direktivě z Moskvy jsou pak komunisté na jedné straně vyzýváni, aby dále stupňovali národně osvobozenec-
necký boj čs. lidu, ale na druhé straně mají

Joachim von Ribbentrop (1893–1946), spoluvůrce německo-britské námořní smlouvy z roku 1935. V roce 1936 byl jmenován německým velvyslancem v Londýně a roku 1938 ministrem zahraničí. Po válce ho norimberský tribunál odsoudil k trestu smrti a 1. října 1946 byl popraven. Na snímku v německém Königsbergu, kde se krátce zastavil cestou z Moskvy. (Zdroj: ABS)

vystupovat proti činnosti národního odboje, který se hlásil k Benešově zahraniční akci. Tento obrat, spojený s hodnocením mezitím vypuklé války jako imperialistické, vyvolal mezi mnohými členy, a dokonce i mezi vedením a stranickou elitou KSČ, hluboký otřes, protože v postupu SSSR nenacházeli žádnou logiku.

Reakce nekomunistického odboje

V řadách národního odboje se projevil celá škála názorů reagujících na zmíněné události. Nejvýznamnější ilegální nekomunistický časopis *V boj!* vnímal uzavření paktu jako dovedný taktický manévr

sovětské diplomacie, který donutí západní velmoci k boji s Německem a zabrání tak případnému dalšímu „Mnichovu“. V komentáři k paktu se v něm sice píše, že po jeho podepsání *padla na bedra evropských demokracií tíha boje za svobodu Polska, Evropy, celého světa, že tato tíha může být po útěku Ruska z Evropy přílišnou a že může vésti k boji o bytí a nebytí britského impéria*, zároveň ovšem konstatuje, že se Západ stává hlavní silou, s níž těsně souvisejí naděje českého národa na opětné získání svobody. Touto optikou nahlížela na sovětsko-německý pakt většina obyvatel protektorátu, protože nevěřila v trvalý mír mezi SSSR a nacistickým Německem. Zároveň toto uvažování vycházelo z přesvědčení, že obnova předmnichovského Československa je možná pouze za předpokladu válečné porážky Německa. Přes diametrálně odlišná stanoviska obou hlavních proudů naší domácí i zahraniční rezistence k paktu a následné válce nenastal zatím v řadách odboje rozkol. Dále převládal realistický pohled, který zdůrazňoval společný cíl: boj proti okupantům.

Uzavření německo-sovětského paktu o neútočení znamenalo další urychlení německých válečných příprav. Blížící se konflikt provázela i rostoucí protipolská propaganda, v níž mělo být Polsko vykresleno jako agresor. Ta se nevyhnula ani stránkám protektorátního tisku.

(Zdroj: archiv Jaroslava Čvančary)

Sotva byl sovětsko-německý pakt o neútočení podepsán, přepadla 1. září 1939 německá vojska Polsko. Druhá světová válka tak neodvratně začala. Po skončení polského tažení projížděl Adolf Hitler inkognito Prahou. Tento unikátní snímek fotografa Karla Hájka jej zachycuje, když během krátké zastávky vystoupil na Wilsonově nádraží.
(Zdroj: archiv Jaroslava Čvančary)

Edvard Beneš (1884–1948), hlavní osobnost československého zahraničního odboje. Bez tohoto muže by nikdy nebyl uskutečněn program obnovy Československa v jeho předmnichovských hranicích. Všimněte si lehkého úsměvu na jeho tváři. Beneš k němu měl velký důvod. Právě se dozvěděl, že Britové uznali československou prozatímní vládu a Beneše za jejího představitele – 21. července 1940. V žádném případě to neznamenovalo uznání Československa v jeho předmnichovských hranicích. Na Beneše čekala ještě celá řada bitev, které by však nikdy nevybojoval bez našich letců.

(Zdroj: archiv Ladislava Kudrny)

Winston Spencer Churchill (1874–1965), v roce 1939 vůdce britské opozice, který již v září 1938 protestoval proti podepsání mnichovské dohody: „Anglie si mohla vybrat mezi hanbou a válkou. Vybrala si hanbu a bude mít válku!“

(Zdroj: archiv Ladislava Kudrny)

Až do vypuknutí války v září 1939 doufalo prakticky veškeré evropské obyvatelstvo v to, že se již nikdy nebudou opakovat hrůzy Velké války. Ve Francii, Anglii, Německu byly dosud velmi živé vzpomínky na účast milionů mužů ve strašné zákopové válce,

kteřá navždy pohřbila celou jednu „ztracenou generaci“. Právě memento Velké války se stalo jednou z příčin, proč se Británie v druhé polovině třicátých let 20. století vydala na cestu politiky appeasementu. Tato politika, která měla za každou cenu zabránit vypuknutí nové války, ji však paradoxně svými činy vyvolala.

Po okupaci českých zemí v březnu roku 1939 sice západní mocnosti i Sovětský svaz protestovaly proti vytvoření Protektorátu Čechy a Morava, ale nikdo z nich kvůli tomu rozhodně nehodlal vyhlásit válku nacistickému Německu. Stejně jako na podzim roku 1938, v době mnichovské krize, nepředstavovalo ani teď Hitlerovo Německo pro Velkou Británii bezprostřední hrozbu. Tou se stalo až po pádu Francie v červnu 1940. Francie schovaná za svou „neproniknutelnou“ Maginotovu linií následovala věrně svého fakticky jediného „mocného“ spojence na evropském kontinentu. Pro Sovětský svaz se německá mašinerie stala nebezpečím až o rok později.

Obyvatelé okupovaných českých zemí tvořili v Evropě vzácnou výjimku. Prakticky všichni bez rozdílu toužebně očekávali vypuknutí války, se kterou spojovali porážku nacismu, a tedy i obnovení státní samostatnosti. Tuto touhu po válce výstižně zaznamenal americký diplomat George Frost Kennan, který v dubnu 1939 pobýval v Praze: *Právě tak jako očekávali světovou válku, aby je osvobodila z rakouského panství, vkládají nyní Češi znovu své naděje do války, aby obnovila jejich politickou svobodu. Neexistuje pravděpodobně žádná evropská země, kde by si přáli válku – a to válku v co nejkratší době – spontánněji nežli v Protektorátu Čechy a Morava. Toto cítění lze vysledovat na každém kroku.*

Kapitán letectva Stanislav Fejfar (1912–1942) jako příslušník Royal Air Force, jaro 1942.

Kapitán Stanislav Fejfar, velitel letky B 313. československé stíhací perutě, u svého Spitfiru Mk.VB BL973 RY-S, na kterém získal tři vzdušná vítězství (jeden sestřel Fw 190A jistě, jeden pravděpodobně a jednu „stodevadesátku“ poškodil) a dne 17. května 1942 v něm našel smrt v souboji s Hauptmannem Josefem Prillerem. (Zdroj: archiv Ladislava Kudrny)

48 Výjimkou nebyli ani naši vojáci v zahraničí. Například poručík letectva Stanislav Fejfar si 26. srpna 1939 zapsal do svého deníku v severní Africe, kde sloužil spolu s ostatními letci ve francouzské cizinecké legii: *Čekáme – a doufáme. V co? Ve válku! Víím, že je to hrozné přát si smrt snad miliónů lidí, ale co můžeme dělat? Je to jediná možnost, jak pomoci našemu národu. Čekáme a doufáme!*

Vypuknutí války a následné vyhlášení válečného stavu ze strany Francie a Británie nacistickému Německu přijali jak obyvatelé protektorátu, tak naši zahraniční vojáci s neskryvaným nadšením. Dosvědčuje to ostatně další Fejfarův zápis: 4. září 1939. *Datum, které mi zůstane až do smrti vryto do paměti. Dnes, když jsme se představili veliteli 572. letky, nám bylo oznámeno, že Francie a Anglie vyhlásily včera Německu válku. Veškeré mírumilovné konference zklamaly, konflikt se musí řešit bojem. Jaké to hrozné slovo – válka – kolik lidí bude zase proklínat původce, kolik životů přijde nazmar. Proč? A přece máme všichni radost, neboť vííme, že jediné takto můžeme dosáhnout toho, co bylo a doposud je naším cílem od chvíle, kdy Germán zabral naši zemi – opětná svoboda.“*

Kdo z obyvatel protektorátu a vojáků v zahraničí mohl tehdy tušit, jak dlouhá a krutá bude nová světová válka? Mnozí z těch, kteří ji v oněch zářijových dnech roku 1939 s nadšením vítali, se neměli dožít jejího konce. Mezi nimi i Stanislav Fejfar, který jako kapitán československého letectva a letecké eso padl dne 17. května 1942 v leteckém souboji nad severní Francií v necelých 30 letech.

Hrob kapitána letectva Stanislava Fejfara na válečném hřbitově v Pihen-les-Guines, hrob C-8, Francie.
(Zdroj: archiv Ladislava Kudrny)

Antonín Horálek v 18 letech
(Zdroj: archiv Post Bellum)

„Jednou ráno za mnou přišli do tiskárny, že je třeba, abych se se svými schopnostmi zapojil do odboje. Každou sobotu a neděli jsme pak v Senohrabech tiskli ilegální noviny.“

Antonín Horálek se narodil 25. července 1923 v pražských Hlubočepích. Jeho otec byl legionářem. Za první republiky Antonín Horálek chodil do měšťanky na Smíchově a poté vystudoval grafickou školu. To předurčilo i jeho další osudy během války.

Antonín Horálek nastoupil jako grafik do obchodní tiskárny Merkur v Praze. Když se mu naskytla příležitost zapojit se do protinacistického odboje, dlouho se nerozhodoval. V grafickém řemesle se totiž zdokonaloval u tiskaře Čadka, který vedl ilegální komunistickou odbojovou skupinu. *„Jednou ráno za mnou přišli do tiskárny, že je třeba, abych se se svými schopnostmi zapojil do odboje. Každou sobotu a neděli jsme pak vyráběli ilegální noviny Mladá Fronta. Tiskli jsme je v Senohrabech u Čadka na chatě. Ve sklepě měl ruční Rotaprint. Pak jsme noviny vozili do Prahy. Jak se skupina jmenovala, nevím. Pořádně jsem ani neznal jména členů. Do Prahy jsme vozili i tiskoviny, které se vyráběly někde jinde. Museli jsme se vyhýbat kontrolám a pak zásilku předat na smluvném místě. Tím to pro nás končilo.“*

Další členy skupiny znal Horálek jen podle krycích jmen, neznal ani jméno skupiny. Vše probíhalo v přísné konspiraci. *„Maximálně jsem se dozvěděl, že přijde třeba ‚Josef‘ a že mu mám předat materiály.“* Horálkova motivace podílet se na odboji úzce souvisela i s kapitulací v roce 1938. Čadkova odbojová skupina byla nakonec odhalena. I když

sám Horálek zatčen nebyl, z tiskárny jej pro jistotu vyhodili a musel do pracovního nasazení. S pomocí známých lékařů však získal umístění v Čechách, takže nemusel do Říše. Putoval na přeškolení do ČKD. Ani tam ale dlouho nevydržel, protože zaměstnanci uskutečnili sabotáž na tiskařských strojích, které zapálili. Přestože se nepodařilo pachatele nalézt, všichni podezřelí byli z ČKD vyhozeni. Horálek putoval do pomocných oddílů, které likvidovaly následky náletů. Koncem války byl nasazen i v Německu. „V Drážďanech jsem zažil hrozný nálet. Labe doslova hořelo.“ Když se blížila fronta, utekl přes Slovensko do Prahy.

Po válce musel Horálek na vojnu, neboť jeho ročník již nestihl kvůli válce nastoupit. Protože ale hrál na housle, vojnu absolvoval v Armádním uměleckém souboru Víta Nejedlého (AUS VN), kde nakonec působil tři roky. Se sborem se dostal až do Londýna nebo Japonska. V té době se také oženil se. (Jeho manželka plk. v. v. Lydie Horálková za války bojovala v 2. paradesantní brigádě ve Slovenském národním povstání. V 50. letech byla z politických důvodů vyhozena z armády.) Po roce 1948 Horálek vystudoval Vysokou dopravní školu v Žilině, obor provoz a ekonomika dopravy. Vystřídal různá zaměstnání v terciární sféře, například v podnicích Kooperativa nebo Včela, a ve stavebnictví.

V polovině 70. let byl na několik let služebně vyslán do Afriky. Pracoval hlavně v Zambii, kde strávil téměř dva roky. Spolu s dalšími kolegy stavěl školy, banky a další potřebnou infrastrukturu. „Bylo nás deset a měli jsme pod sebou tisíc zaměstnanců po celé Zambii.“ Dostal se ale i do Tanzanie, Zanzibaru nebo Jihoafrické republiky.

Po návratu domů se zapletl do aféry

s bulharským vínem. Tehdy byla nadúroda a do Německa směřovaly plné vlaky hroznů, které tamní podniky nebyly schopny přijmout a zpracovat. Vlaky se vracely zpět. „Dostal jsem to na starost já. Čtrnáct dní jsme nedělali nic jiného než víno. Měli jsme obrovské zisky v milionech – šlo o celé vlaky

Antonín Horálek 2008

(Zdroj: archiv Post Bellum)

vína navíc – ale nebylo jak je lidem vyplatit.“ Horálek se tedy rozhodl, že lidi, kteří se do zpracování „odepsaného“ vína zapojili, zaplatí z černého fondu. Věc se nakonec dostala k soudu a Horálek byl odsouzen na tři roky. Naštěstí ale přišla amnestie, která v kombinaci s odvoláním znamenala, že Horálek vězení unikl. Poté Horálek nastoupil do podniku Konstruktiva, kde se z dispečera postupně vypracoval až na funkci náměstka. V roce 1984 odešel do důchodu a začal se věnovat tenisu v klubu veteránů. Dnes žije v Ústřední vojenské nemocnici Praha v oddělení sociální péče.

Anna Hyndráková
(Zdroj: archiv Post Bellum)

„V Osvětimi jsem se byla podívat ještě několikrát. Ale protože odtamtud vždycky přijíždím dost zničená, tak mě tam dcera vzala jednou autem a řekla: „Tak, teď to všechno projdeme a potom už se sem nikdy nevrátíš.“ Tak už tam nikdy nepojedu.“

Anna Hyndráková, rozená Kovanicová, se narodila 25. 3. 1928 v Praze v rodině obchodního cestujícího. Ačkoli se rodina hlásila ke svým židovským kořenům, byly Anna i její sestra Truda vychovávány bez hlubší vazby k židovské víře a tradicím. *„Žili jsme jako ostatní Češi a chanukový svícen jsme měli, jen dokud jsem byla úplně malá. Jinak jsme nedodržovali ani Vánoce, ani židovské svátky.“* Kromě toho Anna navštěvovala běžnou školu a zároveň tělo cvičná cvičení židovsko-vlasteneckého sportovního sdružení Makkabi – obdobu československého Sokola. Československá společnost se před válkou žádným vyhraněným antisemitismem nevyznačovala a život židovského dítěte se pohyboval v takřka stejných sférách jako u dětí z ne-židovských rodin. V roce 1938 projevila Anna zájem o Sokol, ale v té době už jako židovské dítě přijata nebyla.

Rok 1939 zahájil éru, během které se změnil nejen přístup někdejších známých, ale i běžných spoluobčanů. Židé byli pomalu vytěšňováni ze společenského života. Prvního vrcholu dosáhla občanská perzekuce Židů v roce 1941, kdy byla uzákoněna další tvrdá diskriminační opatření a kdy se rozjížděly první transporty. Kovanicovi uvažovali o emigraci, na kterou už ovšem nezbyvaly peníze. Rozhodli se alespoň dostat za hranice děti a přihlásili Annu do anglického gymnázia, kam úspěšně složila

přijímací zkoušky. V té době už ale nesměla nastoupit a ocitla se v židovské měšťance, kde ovšem platil přísný numerus klausus a ne všechny židovské děti se do ní mohly zapsat. Dětské hry mohla odbývat jen mimo veřejná prostranství – nejčastěji na hřbitově Hagiboru, a ke všemu patřila žlutá židovská hvězda. Necelý rok na to zahájili nacisté „konečné řešení židovské otázky“ i v protektorátu a na konci války Anna zůstala jako jediný člen Kovanicovy rodiny naživu. V roce 1942 již mizely z někdejších českých zemí desítky tisíc Židů do koncentračních táborů na Východ. V mnoha případech s přestupní stanicí v terezínském ghettu. Kdo měl štěstí, pro toho byl Terezín konečnou stanicí. Kovanicovi ho měli pouze ze začátku, když byli v říjnu 1942 deportováni z pražského Holešovického nádraží směrem do Bohušovic, odkud pěšky pokračovali do ghetta v Terezíně. *„Ještě předtím rodiče uvažovali, zda má smysl brát si na cestu zimní věci. Byly tady jak obavy, tak zároveň nesmyslné naděje, že to skončí.“*

Po více než roce v Terezíně byl nacisty objednan další transport, který směřoval na obávaný Východ – do osvětimského vyhlazovacího tábora Birkenau. Tam zahynuli v plynových komorách otec i matka, sestra Truda s dvouletou dcerou. Trudin manžel o několik let později nepřežil pověstný pochod smrti. Anna Kovanicová-Hydráková prošla s rodiči Terezínem, osvětimským peklem v Birkenau, odkud na sklonku roku 1944 odjela zvláštním transportem do Christianstadtu. Příchod do snesitelnějších podmínek jí zachránil život. Stejně tak i útek z pochodu, který směřoval do tábora v Bergen-Belsenu. Když byla spolu se dvěma kamarádkami znovu polapena na útěku, strávila další týdny v táborech

Niesky a Görlitz. Do Prahy se dostala na koňském povozu, vypraveném několika vězni z Görlitzu, kdy už tábor prakticky nebyl hlídáný. Po válce se nakrátko vrátila k tetě. Z rodinného majetku se jí pod nejrůznějšími záminkami a výmluvami sousedů, u kterých Annini rodiče před trans-

Anna Hydráková
(Zdroj: archiv Post Bellum)

portem věci uschovali, nevrátilo zhola nic. Anna Hydráková žije dodnes v Praze a angažuje se v nejrůznějších vzdělávacích projektech. Pro Židovské muzeum v Praze natočila v uplynulých letech unikátní sbírku vzpomínek a svědectví bývalých vězňů nacistických koncentračních táborů, kterými sama prošla. Své vlastní vzpomínky sepsala jako jednu ze čtyř kapitol knihy „Svět bez lidských dimenzí“ a rovněž je poskytla na audionahrávku občanskému sdružení Post Bellum.

Vok Malínský

(Zdroj: archiv Post Bellum)

„Němců bylo kolik? Třicet čtyřicet milionů, a nás deset. To je dost jednoduchý. I když jsme byli vyzbrojeni dobře, tak jsme neměli moc šanci.“

Vok Malínský se narodil 19. 7. 1927 v Praze ve smíšené česko-židovské rodině. Jeho dědeček měl větší hospodářství v Břevnově. Jako chlapec tam často pobýval a chodil do obecní školy. V roce 1938 byla kousek od jejich domu jednotka protiletcké obrany, kam se s ostatními dětmi chodil dívat na vojáky. Na předválečná léta se příliš nepamatuje.

„V osmatřicátém mi bylo jedenáct let. Kluk, který měl spíš starosti o to, aby mohl pít ty brambory. K těm vojákům jsme chodili rádi, to bylo zajímavý. Krátce a dobře, oni občas mívali takový jako poplachy, tak jsme tam na to koukali, jak vyváděj. Nevím, co dělali večer a v noci. Byly tam nějaký světlomety. Kolem Prahy bylo pár míst takhle vybranejch, měli tam ty naše nejlepší kanony 87, ty dostřelily do jedenácti kilometrů a mohly trefit. To se tady Němci pěkně napakovali. A pak z toho byly všelijaký takzvaný palposty. Jeden byl naproti Střešovický vozovně... Němců bylo kolik? Třicet čtyřicet milionů, a nás deset. To je dost jednoduchý. I když jsme byli vyzbrojeni dobře, ale... Nakonec nám nařídila Anglie s Francií, že musíme uvolnit pohraniční území. A skutečně ty naše pevnosti, které se tam začaly stavět... nevíme brzo, pozdě... v pětatřicátém roce, tak ty byly výborný. Ty byly i na současnou dobu neprůstřelný.“

Patnáctý březen prožil už jako středoškolák na Nerudově státní reálce na Malé Straně. Tam se také potkal s dětmi, které

musely s rodiči utéct z pohraničí, když ho Němci zabírali. Asi v roce 1941 musel střední školu opustit. Začal chodit do jazykové školy, kterou nakonec také musel opustit. Nastoupil do učení, kde byl do léta 1944. V srpnu téhož roku byl transportován do koncentračního tábora v Bystřici u Benešova, který fungoval mimo jiné jako pracovní tábor pro židovské míšence.

„Ráno byl budiček asi v šest hodin, ale to už si moc přesně nepamatuju. Pak jsme se museli umejt, na to jsme měli čas. To, co tam bylo ze začátku hodně odporný, ale nakonec víte, člověk si zvykne i na šibenici, byly latríny. Tam jsme seděli jako slepice na řadě vedle sebe. Byly tam příslušný díry vyvrtané. Pak byla snídaně, na to jsme měli ešusy. Nějaká ta teplá brynda, to už si nepamatuju, co všechno tam bylo. Načež jsme, protože jsme byli rozdělení na pracovní komanda, odcházeli na pracoviště, kde jsme kopali. Bylo to zvlášť pěkný, když byly mrazy, protože zemina z vrchu byla pěkně ztvrdlá, takže jsme ji vlastně museli loupat, nakládat ji na vozejčky a převážet na náspy.“

V lágru u Benešova přežil celou zimu. V květnu 1945 se vrátil domů a po něm

i jeho rodiče. Ze široké rodiny přežilo jen několik lidí. Po válce dokončil střední školu a na vysoké škole absolvoval vojenské inženýrství. V té době vstoupil do KSČ, ze které byl již v roce 1952 vyloučen. Dnes žije v Praze-Vokovicích.

Vok Malínský

(Zdroj: archiv Post Bellum)

Vladimír Paleček, Anglie 1944
(Zdroj: archiv Post Bellum)

„Svoboda se musí opatrovat, pořád se za ni musí bojovat. V tomto světě byly, jsou a budou síly, které ji chtějí zničit.“

Vladimír Paleček se narodil v Praze počátkem července 1924. Do svých osmi let žil s rodiči u dědečka v Chomutově, na rodinném hospodářství. Vladimírův otec byl zpravodajským důstojníkem Československé armády a ruským legionářem. Že otec nemá normální povolání, věděl Paleček od malička. Už jako malý kluk byl totiž veden k tomu, aby nikomu nic o svém otci neříkal. Například kdyby ho náhodou potkal na ulici, nesměl se k němu hlásit. V roce 1932 se celá rodina přestěhovala od pražských Střešovic, kde Paleček vychodil obecnou školu. Další čtyři roky studoval na reálce v Dušní ulici.

Od roku 1939 pracoval Palečkův otec ve zpravodajské skupině ministerstva národní obrany. Vedl ji plk. Moravec. Ve vile Palečkových vlastně „začal“ celý odboj. V patře fungovala vojenská radiotechnická laboratoř s vysílačkami a dalším zařízením, v přízemí se skrývala utajovaná kancelář. Po vytvoření Protektorátu Čechy a Morava musela celá rodina kvůli činnosti otce opustit zem: *„Když bylo toho čtrnáctého, tak jsme ještě museli likvidovat zbytky utajované kanceláře, spálit dokumenty a podobně. To byla první noc, kdy jsem ve svém životě nespal. Máti ráno ještě honem běžela do Dejvic na generální štáb, aby rychle odvezli vysílačky. Ještě v poledne si pro ně přijeli. Bylo to k užítku, protože se s tím pak vysílalo do Anglie.“*

Otec s dalšími důstojníky odletěl do Anglie už 14. března 1939. Celkem tehdy uprchlo asi jedenáct zpravodajců. S rodinami se za nimi i Paleček vydal na konci června. Utíkali přes Polsko: „*Odjeli jsme z Prahy do Valašského Meziříčí, tam jsme přespali, potom se jelo ráno do Morávky. Šlo o tři rodiny, a sice rodinu plukovníka Moravce, majora Tichého a naši. To byla ta první skupina, dohromady nás bylo sedm. Paní Moravcová a dcery, paní Tichá a dcera a máma a já.*“ K hranicím je vedla převaděčka. Šli lesem, roštím, překročili potok, občas se museli skrýt. Převaděčka je dovedla až k pásmu „nikoho“, za kterým se nacházelo Polsko. Přeběhli a na druhé straně je již čekal polský celník, který je odvedl do chaty a napájel vodkou. Přespali v Těšíně a druhý den pokračovali do Varšavy na československou ambasádu. Tam čekali asi týden na další skupiny. Protože nemohli riskovat cestovat se zavazadly, Vladimír měl s sebou jen dva rodokapsy, kartáček na zuby, pastu a korunu dvacet na lístek na tramvaj, kdyby se náhodou vrátili. Koncem července vypluli z Polska do Kodaně luxusní lodí Báthory, odtud pokračovali vlakem a lodí dál do východní Anglie a do Londýna. V Londýně se zdrželi asi tři dny a pak odjeli do Francie, kde tehdy otec působil v armádě. Francouzsky Paleček trochu uměl, neboť se francouzštinu od osmi let učil. Koncem září roku 1939 nastoupil do lycea v Nimes. Studenti této školy nosili na hlavě baret a červenobílou stužku. V lyceu vládl velmi přísný řád. Ráno se vstávalo v šest hodin, nesmělo se mluvit, následovalo studium ve studovně. Teprve potom mohli jít studenti na snídani, pak opět do studovny. Následovalo vyučování, po něm oběd,

zase studium ve studovně. Pořád byli pod dozorem. Vycházky měli povoleny dvakrát týdně, ale společně. Rodiče žili v Paříži s dalšími dvěma rodinami zpravodajců a ještě společně třemi nebo čtyřmi radisty, kteří udržovali kon-

Vladimír Paleček

(Zdroj: archiv Post Bellum)

takt s Československem: „*To jsem byl pořád u nich. Hned jsem se naučil morseovku, a když už jsem ji dobře uměl, tak mě třeba nechali vysílat ten volací znak. Až když se ozvala naše stanice, tak si to zase převzali.*“ Všechny zprávy byly šifrované v pětimístných šifrách. Ani radisté nevěděli, co vysílají, zašifrované zprávy psali zpravodajci. Rodiny se dohodly, že jakmile se s Francií něco přihodí, přestěhují se ženy s dětmi do malého městečka Soulac-sur-Mer u Bordeaux. Tento scénář se naplnil v květnu 1940. Paleček byl tou dobou ještě v lyceu v Nimes. Domluva s rodiči byla složitá, protože vládla cenzura dopisů, takže ty putovaly k adresátovi i několik týdnů. S rodiči se ale již předem domluvil, že až začne být situace vážná, odjede za nimi do Soulacu: „*Tak jsem se sebral,*

Vladimír Paleček, Anglie 1944 (Zdroj: archiv Post Bellum)

sbalil si tam kufřek, sedl jsem si na večerní vlak, a už jsem frčel. Do Bordeaux mi to trvalo dva dny. Francouzi utíkali ze severu na jih. Vlaky jezdily, jak chtěly. Já byl svižnej a menší kluk, tak jsem vždycky hupl nějakým oknem dovnitř a uvelebil se do sítky nahoře. Dal jsem si kufřík pod hlavu a bylo.“

V Soulacu už čekaly paní Tichá s dcerou, paní Fričová se dvěma dcerami a paní Palečková. Muži přijeli nákladním autem 17. června, předtím byli někde s francouzským generálním štábem. Nyní šlo o to, dostat se do Anglie. Následující den odjeli do Bordeaux, kde měli zpravodajští důstojníci dobré styky. Angličané se snažili svoji armádu evakuovat z Francie do Anglie. Situace nebyla jednoduchá, všude panoval zmatek. Přesto dokázali zařídít, aby je vzal na palubu britský křižník

Galatea a dopravil je na francouzské pobřeží kousek směrem od španělských hranic. Křižník je asi po třech dnech vylodil v přístavu Saint-Jean-de-Luz. Odsud se právě vypravovaly tři lodě s vojáky, většinou Poláky. Na jednu z nich je přijali. Asi po dalších třech dnech dopluli za doprovodu torpédoborců do Plymouthu. Příjezd do Anglie znamenal pro Palečka velké překvapení. Přijeli do země, kde vládl řád. Od této chvíle věděl, že Anglie válku neprohráje.

V Anglii chodil Vladimír Paleček dva roky do tamní české školy. Odmaturoval a přihlásil se do armády. Nepovolali ho však hned, takže se mezitím přihlásil na univerzitu na strojní inženýrství. Později absolvoval vojenský výcvik a přidal se k letectvu. Kvůli slabému zraku však byl

přidělen do kurzu pro mechaniky. Jako letecký mechanik byl zařazen k 311. bombardovací peruti, se kterou dokončil kurz v Tanu: *„V květnu 1945 jsem byl zrovna v Londýně. Na Piccadilly byla v podzemí hospůdka, kde se občas scházeli Češi, co v Londýně žili. A najednou bylo devět hodin a BBC hlásilo, že Churchill právě vyhlásil konec války. Všechno se vyhrnulo ven, během několika vteřin bylo náměstí nabitý lidma, a pak byla veselice až do rána.“*

Do Prahy se Paleček dostal v polovině srpna s „třistajedenáctkou“. Chvilí sloužil na ruzyňském letišti, ale pak se vrátil zpět do Anglie, aby dostudoval. Král Jiří VI. totiž umožnil studentům, kteří přerušili studium v době války, získat bezplatné stipendium. Natrvalo se Paleček vrátil do Československa po dokončení studia v polovině roku 1947. Našel si práci ve Škodovce v technicko-obchodním oddělení. Nejprve asi rok působil v tuzemsku, potom přešel vzhledem ke svým jazykovým znalostem do exportu. Škodovka dodávala například kompresory do Norska, spolupracovala s Finy a podobně. Vše běželo až do roku 1950, kdy komunisté rozhodli o centrální likvidaci Škodovky a vydělení samostatných závodů – Plzeň, Hradec Králové, na Slovensku Dubnice.

Padesátá léta přinesla perzekuci řady lidí působících za druhé světové války v zahraničním odboji. Vladimír Paleček se jí sice vyhnul, ale jeho otec takové štěstí neměl: *„Devatenáctého listopadu 1949 otce zatkli. Byl tehdy generálem u výsadkového vojska. Jako obvykle to pro něj znamenalo Domeček, Pankrác, Bory, Leopoldov.“* Vladimír Paleček sám „jen“ několikrát přišel o zaměstnání. Po práci ve Škodovce

se chvíli uchytil v Avii, z ní později přešel do Plynoprojektu. Nakonec ZVU zřizoval vlastní projekci, kam nastoupil, což se ukázalo jako šťastné rozhodnutí. V polovině šedesátých let totiž došlo k uvolnění politické situace a lidé mohli začít cestovat ven. Díky svým jazykovým schopnostem (Paleček uměl perfektně anglicky) představoval vhodného kandidáta pro zahraniční zakázky. První služební cesta jej v roce 1966 zavedla do Indie. Osvědčil se, a od té doby jezdil na služební cesty až do svého odchodu do důchodu.

Tomáš Sedláček v Anglii během 2. sv. války
(Zdroj: archiv Post Bellum)

„Na to nikdy nezapomenu. Byli jsme mladí kluci odhodlaní ke všemu, a museli jsme se trpně dívat, jak nám pod okny kasáren jezdí německé auto s naměřeným kulometem na naši budovu.“

Tomáš Sedláček se narodil 8. ledna 1918 ve Vídni, dětství prožil v Toušni, vystudoval Vojenskou akademii v Hranicích na Moravě, už v roce 1938 sloužil v hodnosti poručíka v liberecké posádce. Za druhé republiky sloužil v Hranicích na Moravě. V dubnu 1940 se dvaadvacetiletý poručík dělostřelectva Tomáš Sedláček, kterého úřednické povolání v době okupace přivádělo k zrušivosti, vydal hledat armádu, v níž by mohl bojovat proti nacistickému Německu. Jednoduchá a přímá trasa z protektorátu dávno neexistovala. Jako mnozí jiní tedy vyrazil načerno takzvanou balkánskou cestou přes Slovensko, Maďarsko, Jugoslávii, Řecko, Turecko, Sýrii až do Bejrútu.

„Byl jsem v předposledním transportu přes Středozemní moře do Francie, do vojenského ležení v Agde, kde se formovala naše divize. Přidělili mne k prvnímu dělostřeleckému pluku. Dělostřelci ještě neměli výcvik, potíže byly s koňmi, výstrojí i zbraněmi. Francie byla pořád v klidu, jako by se nic nedělo, což nás překvapilo. Také nálada Francouzů byla taková nijaká. My jsme chtěli bojovat, takže není divu, že jsme byli z Francouzů zklamaní. Po obsazení severní části Francie nás evakovali přes Gibraltar lodí Nordsmoure a pak na Wiceroj of India do anglického Plymouthu.“

V roce 1944 byl rozkazem československého ministerstva národní obrany převelen na východní frontu – na Duklu. Do vojenského ležení

v Černovicích dorazil Sedláček s přáteli z Británie. S některými se nestačil ani rozloučit, zemřeli krátce po nasazení. Moc nechybělo, a Tomáš Sedláček zahynul stejně – během útoku na Dukle, kde ho zařadili do útočných jednotek prvního praporu. Vyjádřeno vojenským jazykem: jednotky přešly z pěší formace přímo do útoku. Řečeno normálně: asi po stokilometrovém pochodu museli unavení vojáci útočit do prudkého kopce, jehož vrcholek střežily zkušené kulometné oddíly wehrmachtu. Útok se změnil v masakr, který velitel Sedláček přežil jen zázrakem. Spolu s ostatními příslušníky druhé paradesantrní brigády byl převelen do týlu nepřítele na pomoc Slovenskému národnímu povstání. Po jeho potlačení se jednotka stáhla přes Nízké Tatry k východní frontě. Po osvobození se vrátil do Prahy. Po válce působil jako profesor na Vojenské akademii v Praze. Roku 1951 byl tehdejší major Sedláček zatčen za údajné spiknutí. Mučili ho v proslulém „domečku“, ve vyšetřovně v Kapucínské ulici v Praze. *„Je to taková momentka z kriminálu, z vyšetřovací vazby. Několik měsíců byl na začátku padesátých let vězněn na samotce, kde si nemohl sednout ani lehnout, musel pořád jen chodit. Ne hodiny, ale dny a noci. A celou tu dobu si opakoval: Vydržet! A to je přesně Sedláček. Nevzdává se.“* Devět dnů a nocí Tomáš Sedláček nesměl spát, na samotce musel stále chodit. Odsoudili ho k doživotnímu vězení, drželi ve Valdicích, na Mírově, v Leopoldově, na Bytízu. Po amnestii v roce 1960 pracoval jako stavební dělník, později jako projektant-asistent. Dnes má Tomáš Sedláček hodnost generálporučíka ve výslužbě. Je čestným občanem Prahy 6.

Tomáš Sedláček
(Zdroj: archiv Post Bellum)

Autorský kolektiv:

Zdeněk Hazdra, Ladislav Kudrna, Jaroslav Rokoský, Lukáš Vlček, Stanislava Vodičková, Martin Kroupa

Spolupráce na portrétech pamětníků:

Jakub Štorek, Ondřej Bratinka a Jan Horník

Odborná spolupráce:

Libor Svoboda

Obrazová příloha:

Archiv bezpečnostních složek (ABS), Národní archiv (NA), Vojenský ústřední archiv (VÚA),
Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), Českoněmecký fond budoucnosti (ČNFB),
Archiv ČTK, Muzeum Chodska v Domažlicích, Národní knihovna (NK), Archiv o.s. Post Bellum,
Archiv rodiny Bořků-Dohalských, Archiv Olgy Bezděkové, Archiv Jaroslava Čvančary,
Archiv Ladislava Kudrny, Archiv Jaroslava Rokoského

Jazyková redakce:

Ondřej Šanca, David Svoboda, Michal Hrubý

Grafická úprava:

Jerome, s. r. o. – Petr Liška

Produkce a realizace:

jerome

Poděkování:

Julie Šilhánová

První vydání

Náklad 1000 ks

Výstava vznikla ve spolupráci Městské části Praha 6, Ústavu pro studium totalitních režimů,
občanského sdružení Post Bellum a Českého rozhlasu Rádio Česko.

© Městská část Praha 6, 2009

© Ústav pro studium totalitních režimů, 2009

© o.s. Post Bellum, 2009

ISBN 978-80-87211-20-5

ISBN 978-80-254-4122-0

